

MÜSLÜMAN KADININ TARİHİ SEMPOZYUMU

-BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI-

MÜSLÜMAN KADININ TARİHİ
SEMPOZYUMU
-BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI-

12-13 Mayıs 2022

Kahramanmaraş

EDİTÖR

Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE

Kitap Adı	:	Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu -Bildiri Özetleri Kitabı-
Editör	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
ISBN	:	978-625-7617-47-5
SAMER Yayınları	:	117
Dizgi	:	SAMER
Kapak	:	SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü
Onikişubat/Kahramanmaraş
İletişim : 0344 300 47 59
e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş 2023

Bu eserin tüm yayın hakları KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve
Araştırma Merkezi SAMER Yayınlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Takdim	6
“Müslüman Kadının Tarihi” Sempozyumu Katılımcı Listesi	8

I. Oturum

Tarihte Müslüman Kadın -I-

İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın	11
Hz. Peygamber Döneminde Müslüman Kadın	14
Hicâz’da Müslüman Kadın	17
Modern Zamanlarda Müslüman Kadın	19

Tarihte Müslüman Kadın -II-

Müslüman Türk Devletlerinde Kadın -Karahanlılar, Gazneliler ve Hârezmşahlar-.....	23
Memlüklerde Müslüman Kadın	26
Osmanlılarda Müslüman Kadın	28

II. Oturum

Coğrafyada Müslüman Kadın

Kuzey Afrika’da Müslüman Kadın.....	31
Orta Asya’da Müslüman Kadın	34
Anadolu’nun Türk-İslâmlaşması Sürecinde Kadın	36
Balkanlarda Müslüman Kadın.....	38

Düşüncede Müslüman Kadın

Kutsal Metinler ve Müslümanların Kadın Algısı Üzerine.....	41
Matürîdî’de Kadın Anlayışı	44
Tasavvufta Kadın Anlayışı.....	47
Çağdaş Kur’an Yorumlarında Kadın.....	49
Çağdaş İslami Akımlarda Kadın	52

II. Oturum

İlimde Müslüman Kadın

İslam İlim Geleneğinde Kadın	56
Hadis ve Kadın.....	58
Tasavvuf ve Kadın.....	61
Türk İslâm Edebiyatı ve Kadın	63

İlim ve Siyasette Müslüman Kadın

Tıp ve Kadın	67
Müspet İlimler ve Kadın.....	70
Sünnî Siyaset Düşüncesinde Kadın.....	72
XX. Yüzyıldan Bugüne İslam Ülkelerinde Kadın ve Siyaset.....	75

TAKDİM

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin düzenlemiş olduğu Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu'nda sunulan bildiri özetlerini içermektedir. Kısa adı SAMER olan ve 2018 yılı Kasım ayında kurulan Merkez, ülkemizin ilk ve hali hazırda tek resmi siyer araştırmaları merkezi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

SAMER, kuruluşunun hemen akabinde Prof. Dr. Fuat Sezgin ve İslami İlimler başlıklı sempozyumu ülkemizin farklı üniversitelerinden genç akademisyenlerin geniş katılımıyla düzenledi. 2019 yılında SAMER Yayınlarını -ki 116 kitabı yayınlamış bulunuyor- ve 2020 yılında Akademik Siyer Dergisi'ni bünyesine kattı. Yine bu dört yıllık süre içerisinde 3 ayrı sempozyum daha düzenledi, Müslüman Kadının Tarihi ile sempozyumlarımızın beşincisini gerçekleştirmiş oldu. Bunların dışındaki çeşitli paneller, organizasyonlar ve diğer akademik faaliyetlerimiz devam edecektir.

Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu ile yine bir ilke imza atıldı. Dünyada ilk kez sadece kadın akademisyenlerden oluşan bir katılımcı grubu tarafından Müslüman kadının tarihi çeşitli yönlerini içerecek şekilde tebliğler hazırlandı. Böylece alanında uzman bilim kadınları kendi tarihlerini içeriden bir bakışla ortaya koymuş oldu. Müslüman Kadının Tarihi, tarihte,

coğrafyada, düşünce, ilimde ve siyasette Müslüman kadının varoluş tarihini ele aldı. Bu projenin çıkış noktası da buydu.

Bugüne kadar İslam'da kadının konumuna dair söylenenler ve yazılanlar genellikle ya suçlayıcı ya da buna cevap olarak ret veya savunu içerikli oldu ancak İslâm'ın ilk gününden bugüne "kadın"ın hakikatte neye tekabül ettiği üzerinde durulmadı. Oysa bu konuda bir söylem geliştirmek için ihtiyaç duyulan öncelikli husus, tarihî arka planı bilgisidir. Müslüman kadının Hz. Peygamber döneminden itibaren yaşadığı süreçler ve tarihî konumuna dair araştırmalar, durumun hakikatte ne olduğunu tespit edecektir. Bu düşünceyle Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu'nun hedefi, hiçbir ideolojik kaygı gütmeksizin tarihte olanı olduğu gibi aktarmak şeklinde belirlendi.

Müslüman kadının köklerine iniş çabası olan bu serinin çeşitli ilmi ortamlarda tartışmaya açılması, sonuçlarının derinlemesine ele alınmasının, kadın çalışmalarında bizleri daha iyi noktalara getireceği düşüncesindeyiz. Böyle geniş katılımlı ilmî organizasyonlar, büyük desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu desteği bize sağlayan ve emeği geçen üniversitemiz tüm idareci ve personeline, değerli katılımları ile organizasyonumuzu mümkün kılan kadın bilim insanlarımıza şahsım ve SAMER adına teşekkürlerimi sunuyorum.

Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE
Editör - 2023

“MÜSLÜMAN KADININ TARİHİ” SEMPOZYUMU KATILIMCI LİSTESİ

Katılımcı	Kurumu	Konusu
Prof. Dr. Nahide Bozkurt	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kutsal Metinler ve Müslümanların Kadın Algısı Üzerine
Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Hadis ve Kadın
Doç. Dr. Ayşe Hilal Kalkandelen	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Türk İslam Edebiyatı ve Kadın
Doç. Dr. Betül Gürer	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Tasavvuf ve Kadın
Doç. Dr. Cemile Tekin	Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi	Balkanlarda Kadın
Doç. Dr. Esra Atmaca	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Memlüklerde Kadın
Doç. Dr. Feyza Betül Köse	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	Sünnî Siyaset Düşüncesinde Kadın
Doç. Dr. Halide Aslan	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Osmanlılarda Kadın
Doç. Dr. Halide Rumeysa Küçüköner	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İslâmî Gelenekçilikte Kadın
Doç. Dr. Hülya Terzioğlu	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Matüridilikte Kadın Anlayışı
Doç. Dr. Meryem Gürbüz	Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	İlk Müslüman Türk Devletlerinde Kadın
Doç. Dr. Nihal Şahin Utku	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İslâm Öncesi Arap Toplumunda Kadın
Doç. Dr. Nuran Çetin	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Tasavvufta Kadın Anlayışı
Doç. Dr. Zehra Gencil Efe	Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Tıp ve Kadın
Dr. Öğr. Üyesi. Bedriye Yılmaz	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Çağdaş Kur'an Yorumlarında Kadın

Dr. Öğr. Üyesi Belkıs Özsoy Demiray	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	İslâm İlim Geleneğinde Kadın
Dr. Öğr. Üyesi Hilal Livaoğlu Mengüç	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	XX. Yüzyıldan Bugüne İslam Ülkelerinde Kadın ve Siyaset
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Ateş	Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Anadolu'nun Türk-İslâmlaşması Sürecinde Kadın
Dr. Öğr. Üyesi Safa Demir Sarı	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	Modern Zamanlarda Kadın
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Barlak	Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Hicâz'da Müslüman Kadın
Dr. Öğr. Üyesi Zehra Gözütok Tamdoğan	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kuzey Afrika'da Müslüman Kadın
Dr. Emine Peköz	Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Hz. Peygamber Döneminde Kadın
Dr. Ülkü Koçak	Erzurum İli Yakutiye İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu İmam Hatip Ortaokulu	Müspet Bilimler ve Kadın

I. OTURUM
TARİHTE MÜSLÜMAN KADIN

-I-

İSLAM ÖNCESİ ARAP TOPLUMUNDA KADIN

Doç. Dr. Nihal Şahin UTKU

Sanayi öncesi tarım toplumlarının en temel sorunu çevrelerindeki kaynakları işleyecek ve ürettiklerini koruyacak güçlü bir nüfusu idame ettirebilmektir. Çocuk ölümlerinin fazlalığı, savaşlar, tıbbî ve sıhhi şartların yetersizliği gibi sebeplerle sürekli eksilen nüfusa yeni ilaveler yapma sorumluluğu, tabii olarak kadının toplumsal konumunu belirleyen en önemli unsurdur. Arap yarımadasındaki zorlu iklim şartları, talan ve öç alma maksadıyla düzenlenen akınların yol açtığı mücadele ortamı, fizikî gücü elinde bulunduran erkeği merkezî bir konuma yükseltmiş, topluluklar nüfuzlarını büyük ölçüde eli silah tutan erkek gücünden almıştır. Diğer geleneksel toplumlarda olduğu gibi İslam öncesi Arap toplumunda da soy ve akrabalık bağları erkek üzerinden sağlanmıştır. Erkekler emeğin, zor elde edilmiş mülkün, atalardan miras alınan dinî anlayış ve geleneklerin, nihayetinde de iktidarın taşıyıcı unsuru olarak görülürken kadınlar genellikle toplumsal hayatın dışına itilmiştir.

Kadının neslin devamından sorumlu tutulduğu bu yapıda çocuğu olmayan kadınlar aileden sayılmamış, kocasını kaybeden çocuksuz kadına taziye dahi verilmemiştir. Kadının, doğurduğu erkek çocuk nispetinde değer gördüğü bu yapıda doğuran çirkin kadın doğurmayan güzel kadından makbul sayılmıştır. Neslin devamını sağlama ve savaşların yok ettiği erkek nüfusu yerine koyma noktasında kadın potansiyeli önemsense de zorlu

iktisadi şartların yaşandığı ve herkesi beslemenin güç olduğu zamanlarda istenmeyen ya da sakat doğan kız çocukları küçük yaşta evlendirilerek veya uç örneklerde görüldüğü üzere öldürülerek gözden çıkarılabilmektedir. Zayıflık ve eksiklikle ilişkilendirilen kız çocuklarına yönelik olumsuz tavırda iktisadi, dinî, politik ve kültürel birçok gerekçe etkili olmuştur. Kadının kabilenin namus ve şerefi olarak görülmesi ve kabileler arası çatışmalarda kızlarının düşman eline esir düşecek olma korkusu, ailelere kızlarla ilgili ilave yükler getirmiştir.

Bir taraftan çocuk sayısını artırma, diğer taraftan da erkeklere nispetle kadın sayısının fazla olması çok evliliğe yönelmede etkili olmuştur. Cahiliye toplumunda erkekler açısından evlilikte sınırın olmadığı ve çok evliliğin yaygınlığı yönünde genel bir düşünce hâkim olsa da esasında erkeklerin çoğu özellikle de gençler cariyelerin henüz az olduğu zamanlarda, sanıldığı kadar aksine umumiyetle tek eşli olmuştur. Çok evliliğe yönelmeleri ve cariyeler edinmeleri daha ziyade yaşlarının ilerlemeleri, zenginliklerinin artması ve kabile içindeki konum ve mevkilerinin güçlenmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Örfün şekillendirdiği bu durumun toplumda yadırganmadığı, kişinin mehrini vermeyi ve geçindirmeyi göze aldığı sürece istediği sayıda evlenebildiği anlaşılmaktadır.

Kadınların evlenip gidecekleri evin ferdi olarak görülmeleri mirastan mahrum bırakılmalarına yol açmış; mal ve mülkün aile içinde kalmasını temin maksadı taşıyan bu yaklaşım, evlenme, boşanma, diyet ve kısas gibi hukukî konularda da kendini göstermiştir. Borç karşılığında alacaklılara verilen ya da eşlerinin ölümünden sonra kocalarının yakınlarına miras bırakılan kadınlar olmuştur. Câhiliye toplumundaki olumsuz kadın algısı Arap şiirinde de kendini göstermiştir. Kadının kötülüğe ve aldatmaya meyilli olduğu ve güven vermediği vurgulanmış, isabetsiz olduğu düşünülen görüşler, umumiyetle “kadın görüşü” anlamına gelen “*re'yyü'n nisâ*” kavramıyla ifade edilmiştir.

Câhiliye döneminde kadının toplumsal statüsü, doğduğu aileye, şehirli ya da bedevi kimliğine veya hür ve cariye oluşuna bağlı olarak büyük farklılıklar göstermiştir. Özellikle zengin ve nüfuzlu ailelere mensup kadınlar arasında şiir yazan, okuma-yazma bilen, ticarî faaliyetleriyle öne çıkan, kendi adlarına mal-mülk edinebilen; nikâh anında boşama hakkı talep edip anlaşmalarda taraf, hukuki konularda şahit olan, savaşlarda varlık gösterip tıbbi birikimleriyle adından söz ettiren kadınlar dikkat çekmiştir. Bedevi kabilelerde de kadınlar üstlendikleri yoğun sorumluluklara rağmen konumlarını büyük ölçüde ailelerinin statüsünden alan şehirdeki kadınlara nispetle daha özgür bir yaşam sürmüşlerdir.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE MÜSLÜMAN KADIN

Dr. Emine PEKÖZ

Hız. Peygamber dönemi, Müslüman kadınların tarih serencâmında ayrı ve özel bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bu dönemde Müslüman kadınlar İslam'ın doğuşuna, tebliğ sürecine, âyetlerin nüzûlüne ve dahi Hız. Peygamber'in hayatına şahitlik etmişlerdir. Hız. Peygamber'in mihmandarlığındaki bu tecrübe, onların Cahiliye'deki birçok alışkanlıklarını ve yaşam şekillerini değiştirip dönüştürmüş ve ortaya çıkan Müslüman kadın portresi tarihten günümüze bu dine mensup kadınlara örneklik teşkil etmiştir. Sahabe kadınlar olarak da anılan devrin kadınları İslam mücadelesinde erkekler kadar önemli rol oynamışlardır. Bu nedenle Hız. Peygamber dönemini idrak etmiş sahabe kadınlara, takip eden dönemlerde yaşamış kadınlara nazaran tarih kayıtlarında gerek isimleriyle gerek faaliyetleriyle daha çok yer verilmiştir.

Hız. Peygamber döneminde yaşamış kadınları farklı kılan ilk husus olarak onların ihtida etmek gibi zorlu bir seçimle karşı karşıya kalmaları zikredilebilir. Dönemin şartları göz önüne alındığında bir kadının din değiştirmesi kişisel hayatında birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Arap toplumunda bireyin kabile kurallarının ve asabiyetinin sınırları içerisinde yaşamak durumunda olması, bireysel tercihlerde bulunmasının önündeki en büyük engellerden biriydi. İslam'ın ilk yıllarında güçlü kabile liderlerinin yeni dine yönelik ezici tepkisi, toplumda korku ve baskı duygusu yaratmıştı.

Bununla birlikte İslam'ın ilk tâbileri Kureyş toplumunun en zayıf kimseleri arasından çıkmıştır. Ancak toplumun zayıf bireyleri olarak görülen kadın, köle ve fakir kimselerin iman etmesi diğerlerine nazaran daha zor süreçlerle karşılaşmalarını da beraberinde getirmiştir. O nedenle kadınların İslam'a girmesi, ilk Müslüman kadınların anlarına bakıldığında çok cesur bir karar olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim kadınlar bu uğurda canlarından olmuş, tecrit edilmiş, şiddete maruz kalmış, boşanmış ve nihayet kimi zaman kafile halinde kimi zaman ise yalnız bir şekilde ıssız yollar kat ederek hicret etmek durumunda kalmışlardır.

Müslüman kadınların bu dönemdeki fedakarlıklarının itici gücü iman olmakla birlikte Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılıkları da İslam mücadelesindeki azim ve kararlılıklarını pekiştirmiştir. Müslüman kadınlar Hz. Peygamber'in önemli anlarına şahitlik etmişler, birçok tehlikeyi göze alarak ona yardımcı olmuşlardır. Hz. Peygamber'in ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı yahut müşriklerin eziyetine duçar bırakıldığı yalnız ve çaresiz anlarında yanında her zaman bir kadının varlığıyla ona destek olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Hatice nübüvvetin yükünü Hz. Peygamber'le beraber taşıyarak İslam'ın ilk yıllarına damga vurmuştur. Hz. Peygamber'i amcalarının dahi gazabından koruyan halaları olmuş, hicret etmeden hemen önce müşriklerin suikast planladıklarını Rukayka bnt. Ebû Sayfî'nin haber vermesiyle öğrenmiş, hicret azığını Esmâ bnt. Ebû Bekr tedarik etmiş ve Uhud Savaşı'nda onu canı pahasına koruyan Ümmü Ümâre on üç yerinden yaralanmıştı.

Müslüman kadınların ilgi ve sevgisine mukabil Hz. Peygamber de onlarla yakından ilgilenmiştir. Kadınlar evlilik gibi önemli kararların arefesinde ona danışmakta, uğradıkları bir haksızlığı onun yardımıyla bertaraf etmekte, kocaları tarafından şiddete maruz kaldıklarında şikâyet mercii olarak Hz. Peygamber'in yanına gelmekteydiler. Hz. Peygamber onların soru ve taleplerine yönelik muhakkak surette çözüm üretir ve kadınlar onun yanından hoşnut ayrılırlardı. Hz. Peygamber'in kadınları her

nerede görse selamlaştığı, düğün ve doğumlarını tebrik ettiği, aile saadeti ve çocuk bakımı hakkında onlara tavsiyede bulunduğu ve davetlerine icabet ederek ikramlarını kabul ettiği bilinmektedir. Bu dönemde kadınların Hz. Peygamber'e gündelik hayatta, mescit hayatında ve hatta savaşlarda eşlik ettiklerini görmekteyiz. Kadınlar, Hz. Peygamber'in kimi zaman iznini alarak kimi zaman ise bizzat onun tavsiye ve teşvikiyle sosyal hayatın içinde aktif bireyler olarak var olmuşlardır. Sonraki dönemlerde Müslüman kadınların peyderpey pasif bir hayata itilmeleriyle mukayese edildiğinde, Hz. Peygamber dönemindeki kadınların bireysel, sosyal, toplumsal, dinî ve eğlence hayatlarındaki yaşam pratikleri kayda değer bir zaman dilimi olarak karşımızda durmaktadır.

HİCÂZ'DA MÜSLÜMAN KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin BARLAK

Hicâz, Arap Yarımadası'nın batısında, Kızıldeniz'in doğu kıyıları ile Mekke, Medine ve Taif'in yanı sıra Cidde ve Yenbu liman şehirlerini içine alan coğrafi bölgenin adıdır. Hz. Peygamber'in doğduğu, büyüdüğü ve Kur'an'ın nazil olduğu bölge olması açısından Hicâz İslam tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. İslam'ın gelişi ile birlikte Hicâzlı kadınlar da bu yeni dinin ilk muhatapları arasına katılmışlar, Hz. Peygamber'in eşi ve kızları başta olmak üzere ilk inananların içerisinde yerlerini almışlardır. Özellikle Hz. Hatice'nin, eşinin çağrısına tereddütsüz inanması ve İslam'ın tebliğ mücadelesine maddi-manevi destek olması onu Müslümanlar nezdinde özel bir konuma getirmiştir. Müslüman kadınlar bu süreçte erkeklerle aynı zorlukları yaşamışlar, kısıtlamalarla karşılaşmışlar, işkence görmüşler, hicret etmişler, gerektiğinde canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmemişlerdir. İslam'ın Medine döneminde Müşriklerle gerçekleşen savaşlarda Müslüman askerleri cephe gerisinde ve gerektiğinde bizzat savaşarak desteklemişlerdir.

Medine'ye hicretin ardından İslam toplumunun bir parçası olan kadınların toplumsal hayata aktif katıldıkları görülmektedir. Kur'an'ın kadınlara getirdiği haklar ve Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik örnek uygulamaları Medine İslam toplumunda etkisini göstermiş, Hz. Peygamber'e soru ve şikâyetlerini rahatça iletebilme imkânı elde eden Müslüman kadınlar, Hz. Peygamber'in desteği sayesinde aile içi meselelerde yaşadıkları

problemleri ifade edebilmişler ve kişisel haklarını arama konusunda daha özgüvenli hareket etmeye başlamışlardır. Bu süreçte kadınların cuma, bayram ve vakit namazlarında cemaate dâhil oldukları, İslam'ı öğrenmek için eğitim faaliyetlerine katıldıkları, düğünlerde eğlenceler tertip ettikleri, çarşı-pazarda alışveriş yaptıkları, kadınlara yönelik farklı mesleklerle ilgilendikleri, bazı kadınların ticaretle meşgul oldukları ve Hz. Peygamber'in eşleri de dâhil olmak üzere kendi atölyelerinde deri tabaklamak gibi zanaatlar edindikleri görülmektedir.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Müslüman kadınların devlet nezdinde hakları korunmaya devam etmiştir. Bu dönemde de kadınlar birey olarak toplumda varlık göstermişler, içtimai ve iktisadi açılardan desteklenmişlerdir. Bunun yanında İslam coğrafyasının fetihlerle birlikte hızla büyümesi toplum yapısında birtakım değişiklikler meydana getirmiştir. Bu durumun Halife Ömer'i kaygılandığı anlaşılmaktadır. Zira Halife, kontrolcü bir yönetim anlayışına sahip olmasının da etkisiyle, kadınlara yönelik bir takım kısıtlamalar uygulamak istemiş ancak hilafet merkezinde yaşamakta olan Medineli kadınlar dinin kendilerine verdiği haklar çerçevesinde Halife'nin bazı uygulamalarına açıkça itiraz edebilmişlerdir. Hz. Osman dönemine gelindiğinde toplumda ortaya çıkan siyasi problemlere kadınların da kayıtsız kalamadıkları görülmektedir. Özellikle Hz. Aişe mevcut yönetime muhalif olarak siyasete aktif bir şekilde katılmıştır. Hz. Ali döneminde gerçekleşen Cemal Vakası bu gelişmelerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonraki dönemlerde İslam toplumunda ortaya çıkan anlaşmazlıkların toplumsal huzuru olumsuz etkilediği, Emevîler döneminde ise dinî gerekçeler kullanılarak kadınların sosyal yaşamında bazı kısıtlamalara gidildiği anlaşılmaktadır.

MODERN ZAMANLARDA MÜSLÜMAN KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Safa Demir SARI

Batı da Rönesans ile başlayan, Fransız İhtilali ile devam eden süreçte sekülerizm, pozitivism ve rasyonalizm kavramlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan modernleşme, sadece Batı'yı değil kısa sürede Batı dışı toplumları da etkisine almıştır. İslâm dünyasının modernleşme ile olan karşılaşmasında ortaya çıkan geleneksel ve modern gerilimi hiç şüphesiz en çok Müslüman kadınları etkilemiştir.

Bu çalışma Müslüman kadının geleneksel değerler, dinî değerler ve modernite arasında konumlanışını ele almaktadır. Bu bağlamda Müslüman kadının Doğu ile Batı arasında sıkışıp kalmışlığı, İslam ülkelerinde kadın algısı ve İslamî feminizm kavramı, İslâm ülkelerindeki kadın faaliyetleri, Batı algısında İslam dünyası ve kadın sorunları, Türkiye'de kadın sorunu ve İslâmcı söylem, modernleşme sürecinde kadının toplumdaki yeri, yine bu sürecin gündelik hayatta kadının dindarlık algısına ve dinî pratiklerine etkileri tartışılmıştır.

Modernizm, bir üst kimlik olarak düşünüldüğünde kadınların eşitlikten söz etmelerini mümkün kılmakta, eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların yaşam alanlarını genişletmekte ve özgürleşmesine imkân tanımaktadır. Bununla birlikte kadınları biçimlendirici bir kalıp sunarak katı bir kadınlık imgesi de oluşturmaktadır. Kadın sorunu bağlamında ele

aldığımızda, geleneksel-modern kutuplaşması geleneksel kadın ve modern kadın ayrımını getirmiştir. Norm olarak kabul edilen modernliktir ve geleneksel kavramlaştırması ona mahkûm edilmiştir. Orta Doğu'da pek çok Müslüman ülkede ve Türkiye'de Batı ile karşılaşma ve modernleşme, yakın sosyal tarihin merkezini oluşturmuştur. Müslüman dünyada kadın kimlikleri sancı ve çelişkilerle oluşmuştur. Kadınların ne zaman modern, ne zaman geleneksel kalıplar ile hareket edecekleri, çoğu zaman modernizmi benimseyen erkekler tarafından belirlenmiştir. Bu anlamda kadınların modernleşme tarihi sürekli bir dönüşüm ve kırılma süreçlerinden ibarettir.

Batı'da Doğu'nun Müslüman kadını, kültürel açıdan Batılı kadından farklı tanıtılmaktadır. Onların tasvirlerinde Müslüman Doğulu kadın eve hapsedilmiş, özel ve kamusal alanda pek çok yönden mağduriyet yaşayan cinsel objeler olarak anılmaktadırlar. Örtünmeleri sebebiyle toplum hayatında aktif olamadıkları ve kendi adlarına konuşamayacakları varsayılmaktadır. Özellikle Batı coğrafyasında yaşayan Müslüman kadınlar, toplumsal cinsiyet ve ataerkil düşünce yapısının oluşturduğu baskıya İslamofobi'nin de eklenmesiyle, hem Müslüman hem de kadın olmanın zorluklarını bir arada tecrübe etmektedirler. Batı'ya özgü hayat standartlarından faydalanmakla birlikte, din ve inanç özgürlüğü alanında da mekâna ve zamana bağlı sorunlar yaşamaktadırlar.

Geleneksel toplumlardaki iletişim imkanları, modern toplumlarda genişleyerek insanların sosyal yaşama daha yoğun katılımını sağlamıştır. Modern hayat düzenindeki bireysellik vurgusu, kadınların dindarlığını da bireyselleştirmiştir. Dindarlığın inanç, ibadet ve uygulama boyutlarına olan ilgi azalmış, kadını denetleyen muhafazakâr cemaatçi yapı zayıflamıştır. Modern yaşamda dindarlığı bireyselleşen kadın, rasyonel düşüncenin de gelişimiyle toplum içindeki konumunu sorgulamaya başlamıştır. Çoğu zaman din ile ilişkilendirilen ataerkil kalıplar, kadın hak ve özgürlükleri için en büyük engel olarak görülmüştür.

Bu şartlar içinde Müslüman kadınlar inançlarının çerçevelediği varlık alanında kamusal alana geçişi talep ederken, İslâmî sınırları günümüz ile uyumlu hale getirip modernleşmenin imkânları ile buluşturarak kendi modernleşmelerini gündeme taşımaktadırlar.

TARİHTE MÜSLÜMAN KADIN

-II-

MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİNDE KADIN -Karahanlılar, Gazneliler ve Hârezmşahlar-

Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ

Ortaçağ Türk tarihi kaynaklarında kadın ile ilgili çok çeşitli bilgiler mevcuttur. Bunları tasnif ettiğimizde kadının siyasi, sosyal ve kültürel hayattaki mevki ve rollerinin yanı sıra gündelik yaşamdaki varlık ve izlerini de takip edebiliyoruz.

İlk Müslüman Türk Devletlerinden biri olan Karahanlılar (Türk Hakanlığı) zamanında (840-1212) hanedan kadınları devlet yönetiminde etkin roller üstleniyordu. Devlet idaresinde yetki sahibi olduklarını gördüğümüz özellikle hükümdar eşlerinin konumu Türk hakimiyet anlayışı ile ilgilidir. Buna göre hükümdarın eşi Katûn, devlet yönetiminde görev alır ve Hakan'dan sonra ikinci sırada yetki sahibidir. Dîvân-i Lugatî't-Türk'te yer alan "Han'ın bir işi ve bir emri olduğu zaman Hatun'un işi geri kalır" şeklindeki ifade "asıl hüküm sahibinin Hakan olduğu ve öncelikle onun emirlerinin yerine getirildiği, ancak Hakan'dan sonra Katûn'un söz sahibi olduğu" şeklinde açıklanmaktadır. Türk Hakanlığı'nda kadınların devlet içerisindeki güç, konum ve zenginliklerine göre aldıkları unvânlar oldukça çeşitlidir. Bunlar arasında kunçûy, katûn, tarım, altın tarım sayılabilir. Katûn unvânı ise "Hanedanın atası Alper Tunga soyundan gelen kadınlar tarafından taşınırdı ve gelin gitmeleri halinde bu unvânı kullanmaya devam ederlerdi. Karahanlılar zamanında yaşayan Yusuf Has Hacib'in meşhur eseri

Kutadgu Bilig’de de yazarın kadınlar hakkındaki görüşlerinin yanı sıra ideal kadının nasıl olması gerektiğine dair kayıtlar vardır. Kadının takva sahibi olması gerektiği vurgulanır. Gene bu dönemde yaşamış olan Fakîh Alâeddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî (ö. 1144)’nin kızı Fâtıma, ilim hayatında yer alan kadınlar konusunda dikkat çekici bir örnektir. Meslektaşları olan “babası ve kocasının verdiği fetvalarda el yazısı ve imzası bulunan fakîha, eşine hatalarını gösterecek seviyede fıkıh bilgisine sahipti”.

Gazneliler Devleti (963-1186) siyasi hayatında kadınların varlıklarını gösteren bazı bilgilerimiz varsa da devlet idaresindeki mevkilerini ortaya koyabilmek için yeterli değildir. Ortaçağda, hanedanlar arası evlilik yoluyla akrabalık tesis etmek devletlerin güttükleri siyasetle yakından ilgili bir âdetti. Bu evliliklerin tesisi; ittifaklar kurulması, anlaşmalar yapılması ve akrabalık hukukundan hareketle çeşitli haklar iddia edilmesi gibi çok yönlü anlamlar içeriyordu. Gazneliler Devleti’nde kadın konusu ile ilgili olarak siyasi evlilikler vasıtasıyla çeşitli bilgiler edinebiliyoruz. Örneğin; hanedanın atası Sebüktegin kendisi üzerinde çok emeği olan Sâ mânî emiri Alptekin’in kızı ile evlenmişti. Oğlu Mahmud’un annesi ise Afganistan’ın doğusunda yer alan Zabulistan’ın asil ailelerinden birinin kızıydı. Gazneli hanedanı evlilik yoluyla Selçuklular ve Gûrîler ile de akrabalık kurmuş, ayrıca kendilerine tâbî hükümdarların kızları ile de evlenmişlerdi. Selçuklu ailesinden Çağrı Bey, Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah’ın kızları Gazneliler’e gelin gittiler. Sultan Melikşah’ın kızı Mehd-i Irak Gevher Hatun’un oğlu Behram Şah, Sultan Sencer’in desteği ile Gazneli tahtına çıkarıldı. Bu olay, siyasi evliliklerin güçlü dünürler tarafından nasıl kullanılabileceğine iyi bir örnektir.

Hârezşahlar zamanında (1098-1231) devlet yönetimine doğrudan dahil olan Terken Hatun, Türk iktidarlarında kadın varlığını çok yönlü incelememize imkân sağlayan bir örnektir. Sultan Alâeddin Tekiş dönemine kadar devlet için büyük bir tehlike arz eden Kanklı-Kıpçak Türk boyları Sultan’ın siyaseti ile lehte bir kuvvete dönüştü. Tekiş, bozkır Türk beylerinden birinin kızı olan Terken Hatun ile evlendi. Böylece Kanglı-Kıpçak

Türk unsurlar Hârezmşahlar Devleti'ne katılmaya başladı. Devletin yapı ve karakterine damga vuran bu unsurlar Terken Hatun tarafından daima himaye edildi. Terken Hatun, oğlu Alâeddin Muhammed zamanında devlet idaresine bizzat katıldı. Onu, şehir savunmasına kumandanlık ederken, müzakereci olarak görüşmeler yaparken ve yönetim ile ilgili aldığı kararları bizzat uygularken görmekteyiz. Hârezmşahlar zamanında ilimle uğraşan kadınlar arasında en dikkat çekici isimlerden biri şüphesiz Müneccime Bîbî'dir. Türkiye Selçuklu tarihinin ana kaynaklarından olan el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye adlı Farsça eseri yazan İbn Bîbî'nin annesidir. Nîşabûr'un Şâfi reisi Kemâleddin Simnânî'nin kızı olan müneccime, Hârezmşahlar sarayında yaşamıştı. Sultan Celâleddin Hârezmşah'ın maiyetinde de bulundu. O, "Kendisine başvuru, sözü kabul gören ve saygı duyulan" bir kadındı.

MEMLÜKLERDE MÜSLÜMAN KADIN

Doç. Dr. Esra ATMACA

Memlük Devleti (648-923/1250-1517), İslâm tarihindeki en büyük Müslüman Türk devletlerinden biridir ve bilhassa idare biçimi bakımından diğer İslâm devletlerinden ayrılmaktadır. Bu devletin yönetiminde ve yönetici sınıfın yaşam biçiminde Türk kültürünün etkisi oldukça belirgindir. Memlükler devrinde kadın konusunda öncelikle sözü edilmesi gereken isim elbette Şecerüddür (ö. 655/1257) olacaktır. Şecerüddür, Mısır'da Eyyûbî hâkimiyetine son verilerek Memlük Devleti'nin kurulması aşamasında 80 gün gibi kısa bir süre bile olsa sultanlık yapmış tarihteki istisna kadınlardan biridir. Sonraki dönemlerde kadın siyasî hayatta genellikle önce çıkmasa da eş ve annelerinin etkilediği sultanlar olmuştur. Türk hanedanlarında hükümdar eş ve anneleri siyasî hayatta oldukça etkin olup önemli işlerde sultanlar onlarla istişare etmişlerdir. Memlük Devleti'nde de aynı şekilde kadınlar bazı sultanların devrinde devlet siyasetini yönlendirebilmişlerdir. İlmî hayata bakıldığında İslâm'ın ilk yıllarında hadis rivayetinde isimlerini çokça gördüğümüz kadın ravilerin aksine sonraki asırlardan Memlükler dönemine kadar kadınların ilmî hayattaki konumunda belirgin bir gerileme yaşandığı görülür. Ancak Memlükler dönemi ile birlikte bu durum değişmiştir. Öyle ki bu dönemde kadın hakkında en fazla konuşabileceğimiz konulardan biri ilmî ve kültürel hayat olmuştur. Genel bir ifadeyle; toplumun sosyal, kültürel, siyasî, iktisadî alanlarının her birinde varlığını etkin bir

şekilde hissettiren ve bu devletin başına -kısa bir süre de olsa- sultan olabilen Memlükler dönemi kadını; hükümdar eş veya annesi olduğunda siyaseti yönlendirebilen, ilim meclislerinde özellikle de hadis rivayetinde yalnızca dersleri takip edenler arasında kalmayıp ders verenler arasındaki konumunu her geçen gün sağlamlaştıran, medreseler ve bilhassa kadınlar için hankah, ribât gibi müesseseler inşa ettirme konusunda neredeyse devlet adamlarıyla yarışan, gösterişli yük develerinin sırtında ticaret amacıyla bütün Mısır topraklarını dolaşan bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

OSMANLILARDA MÜSLÜMAN KADIN

Doç. Dr. Halide ASLAN

Osmanlı Devleti'nde erkeğin yeri ve görevleri tartışılmazken, kadının toplumdaki yeri pek çok açıdan değerlendirilmiştir. Kadın geleneksel ve dinsel pek çok nedenden dolayı kısıtlı olarak tanımlanmakla beraber bunun doğru olup olmadığını sorgulatan veriler zamanla tespit edilmiştir. Bu tespitler saraydaki kadın için de taşradaki kadın için de geçerlidir. Dönem dönem farklılıklar arz etse de Osmanlıda kadın toplumun içinde yer almıştır. Saraya baktığımızda Harem-i Hümayun'u ayakta tutan grupların başında kadınlar gelir. Her türlü eğitimi alan Harem kadınları çeşitli hizmetlerde görev alırlar. Bir hiyerarşi olmakla birlikte kast sistemini andıran bir yapı söz konusu değildir. Sarayın dışına baktığımızda da durum farklı değildir. Arşiv belgeleri veya şer'iyye sicillerinde, sanatta mahir Osmanlı kadınları olduğu gibi pek çok işte de çalışan kadınlardan bahsedilir. Malı mülkü olan kadınlar olup, bunu işleten kadınlar veya vakfeden veya vakıf işleten kadınların sayısı az değildir. Osmanlı'da kadın hayatın içinde hayata yön veren bir konuma sahip olmuştur.

Bu tebliğde bu kadar geniş kapsamı olan konu çeşitli açılardan sınırlandırılmıştır. Konu itibariyle daha önemli ve mutlaka değinilmesi gereken hususlara değinmek, ikinci derece ehemmiyetli gördüğümüz bazı konuları dışarıda bırakmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu konu Tanzimat Dönemi önce ve sonrası şeklinde ayrı değerlendirilmek durumunda

olmakla birlikte her iki zaman kesiti, sunumda zaman zaman birleştirilmiş ve dikkat çeken ve ifade edilmesi gereken dönem üzerinden konu aktarılmıştır. Kaynak olarak Arşiv belgeleri yanı sıra yapılmış çalışmalar da kullanılmıştır. Osmanlı'da kadın konusu ile ilgili bütün meseleleri ortaya koymak gibi gayesi olmayan ve nitel araştırma yönteminin doküman analizi deseni kullanılmış olan bu tebliğ, çok yönlü olan bu konuya küçük bir pencere açmayı hedeflemekte, arşiv belgeleri ışığında objektif olarak konuyu serdetmektedir.

II. OTURUM
COĞRAFYADA MÜSLÜMAN KADIN

KUZEY AFRİKA'DA MÜSLÜMAN KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN

İnsanlık tarihinde gerek varlığı gerek varlığını ifade şekli bunun için yaşadığı kimlik ve kişilik mücadeleleri içerisinde kadın ve özelde de Müslüman kadın çeşitli coğrafyalarda, düşüncelerde, sistemlerde, kavramlarda sürekli değişim ve dönüşüm yaşayan bir hikâyeye sahip olmuştur. Bu hikâyelerde İslâm'ın cinsler üzeri sorumluluk ilkesine ve Hz. Peygamber'in kadının lehine olan uygulamalarına rağmen kimi zaman cinsiyetine has özellikleri dolayısıyla değeri takdir edilmemiş yahut erkek cinsine nisbet edilerek ikincil bir yapı olarak sunulmuştur. Buna rağmen tarihin çeşitli dönemlerinde ve coğrafyalarında yeryüzünü imar, inşa ve ihya basamaklarına tırmanmaya çalışmıştır.

Biz de çalışmamızda Hz. Osman dönemi İslâm fetihleri ile İslâm coğrafyasına dahil edilen Kuzey Afrika topraklarında çeşitli dönemlerde hüküm süren devletler ve bu devletlerin kendi gelenekleri içerisinde ilim, iktisat, siyaset, imar faaliyetlerine katılma cesareti, ümidi bulabilmiş kadınlardan bir seçki yapılacaktır. Bu örneklerin bulunmasında başta genel tarihler olmak üzere Mağrib coğrafyasının tarihleri, seyahatnameler, coğrafi eserler kullanılacaktır. Bunun yanı sıra bölge açısından meşhur iki fıkıh eserinde yer alan kadına ait meselelerin başlıkları verilerek belirli bir süreç içerisinde kadının yaşadığı problemler, kadının toplumdaki imajı hakkında ipuçları sunulacaktır. Bundan kasıt kadınla ilgili tartışmalarda önyargı

veyahut savunma telaşından uzak durularak hakikatin verilmeye çalışılması olacaktır. Çünkü metin içerisinde çeşitli alanlarda Mağrib coğrafyasında medeniyetin inşa ve ihyasına çaba sarfetmiş kadınlar olmasına rağmen onlarla ilgili olarak “savunma/düşünme yeteneği zayıf, sorumluluk yüklenemeyen, ibadetleri eksik, aldatmaya meyilli, mescitlere ve pazarlara gitmeleri ahlakî problemler doğurmaya ihtimalli” tartışmalarının da çeşitli dönemlerde yapılmış olması gözden kaçmamaktadır.

Kuzey Afrika'nın ilmî hayata gerek ilim tedrisi ve talimi gerekse mekân tahsisi açısından katkı sağlamış kadınları arasında İdrisîler döneminde Fas'ta yaşayan Ümmü'l-Benîn diye çağrılan Fâtıma ve Meryem el-Fihri'nin hikâyeleri, Müslüman kadının ilim ve vakıf dünyasındaki çok kıymetli yerleri dolayısıyla zikre değerlidir. Ağlebîler döneminde Karaviyyîn medresesine talebe olan Esmâ bint Esed b. el-Furât, Hatice bint Sahnûn; Merinîler döneminden Sâre bint Ahmed de bu isimler arasındadır. İlmî sahada dikkate değer bir konu ise bazı kadınların ulemaya sordukları sorular dolayısıyla bu âlimler tarafından kitaplar yazılmasına vesile olmalarıdır. Bunlar arasında Ebû Bekir el-Bakillânî (ö. 403/1013)'ye ait Risâletü'l-Hürre adlı akîde kitabının yazılmasına öncülük edecek olan Hürre ve kelâm âlimi Osman es-Selâlicî (ö. 574/1177)'den akaide dair kendisine bir levha yazmasını isteyen Hayrûne yer almaktadır.

Hayırseverlikleri sebebiyle vakıflar kuran, kurulan vakıfları mülkleriyle destekleyen, Mağrib'in önemli medresesi olan Karaviyyîn'e kitap ve talebesine bağışlarda bulunan Sahâbetü'r-Rahmâniyye adlı bir sultan annesi, Emire Azîze bint Ahmed b. Muhammed b. Osmân Dayı, Hatice bint Muhammed el-Menûnî, Varakiye bint Hâc Abdülvâhid isimleri zikredilecek kadınlar arasındadır.

Şurası bir gerçektir ki hayatları, seyahatleri, ilmî ve mimarî faaliyetleri kendileri tarafından kaleme alınmayan bu kadınların biyografileri ile ilgili bilgiler de sınırlı olacaktır. Çalışmamızda bunun birkaç istisnası olacaktır ki bunlardan birisi Merinî Sultanı Ebü'l-Hasan tarafından hacca gönderilen

annesi ve kızkardeşi olan iki Meryem diğeri ise Portekiz saldırılarına karşı Vattâsî hâkimiyetindeki Tıtvân şehrini savunan bir Endülüs muhaciri olan Âişe (Seyyidülhürre, ö. 949/1542) 'dir.

Kuzey Afrika coğrafyasına tarihin çeşitli dönemlerinde yaşamış kadınlar içerisinde isimleri çeşitli kitaplara bir şekilde girmiş olan kadınlardan genel olarak bahsedecek olan bu çalışmanın alanında yapılacak ve yapılması gerekli olan çalışmalara kapı aralaması umulmaktadır.

ORTA ASYA'DA MÜSLÜMAN KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Nagehan VURGUN

Orta Asya, İran'dan Mançurya'ya, Sibiryadan Çin sınırına kadar uzanan geniş coğrafyaya verilen bir isimdir. Bu coğrafyada kadın oldukça ön plandadır ve siyasal, toplumsal, sosyal, iktisadî yaşamın merkezinde yer almaktadır. Bu coğrafyanın güney kesimlerinde ise İslam'ın kabulünden sonra Karahanlı, Gazneli, Selçuklu, Moğollar, Çağatay Hanlığı ve Timurular devlet ve imparatorluklarını kurmuşlardır. Bu devletleşme süreci beraberinde sosyal, ekonomik ve siyasi farklılaşmayı ve değişimi de getirmiştir. Bu coğrafyada kadın oldukça ön plandadır ve siyasal, toplumsal, sosyal, iktisadî yaşamın merkezinde yer almaktadır ve burada kadının üstünlüğü tartışmaya kapalı bir konumdadır. Orta Asya'da Türk topluluklarında gerek İslamiyet'ten önce gerekse İslamiyet'in kabulünden sonra kadın her dönemde kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Türk sosyal hayatında, siyasette, ev içi rollerde hep aktif bir yapı sergileyen kadın; Türk kültür hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Türkler arasında X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in yeni bir din olarak kabul edilmeye başlanması sonucunda Türk aile yapısında ve toplumunda birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni yeni dinle birlikte kadın ve aile ile ilgili yeni esasların da topluma girmesidir. İslam hukuku ve dininde kadının eskiye göre hakları değiştiği için Türk kadını kamusal alanda görünür halde olup aile içinde sahip olduğu bağımsızlığı önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Mesela Türk kadınları

İslam'dan sonra sosyal ve siyasî faaliyetlere erkeği ile birlikte katılmıştır. Her ne kadar İslamiyet'in kabulü ile gelen yeni esaslar kadınların konumunda değişikliklere yol açsa da kadınlar sosyal, siyasî ve iktisadi faaliyetlerini sürdürebilmiş ve devlet yönetiminde söz sahibi olmaya devam etmiştir. Dünya genelinde Müslüman kadınlar bazen siyasete dâhil olarak, bazen belli alanlarda kendilerini uzmanlaştırarak, çok büyük başarılarla imza atmıştır ve tarih araştırmacıları bu başarıları görmezden gelemezler. Fethedilen ülkelerde geçerliliği bulunan örf-adetler ve İslamiyet'in kadınları zorunlu tuttuğu kurallar Müslüman Türk kadınlarının kendisini geliştirmesini engellememiş zamanla Müslüman Türk kadınları Batılı kadınlardan geri kalmadığını göstermişlerdir. Bu coğrafyada hüküm süren Cengiz Han (Moğollar), Çağatay Hanlığı, Timur Devleti ve Hanlıklar dönemlerinde de kadın hayatın her alanında önemli misyonlar yüklenmiştir. Cengiz Han döneminde Numulun Hatun, Çağatay Hanlığı döneminde Organa Hatun ve Kırgız tarihinde ortaya koyduğu demokratik yönetimle Orta Asya'da çok konuşulan Kurmancan Datka o çağın tarihine damgasını vurmuş önemli kadın liderlerdir.

ANADOLU'NUN TÜRK-İSLÂMLAŞMASI SÜRECİNDE KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ATEŞ

Toplumların ve milletlerin tarihinde dönüm noktası olarak nitelendirilen bazı hadiseler vardır. Türk tarihi açısından böyle bir akış değişimi, İslâm dininin kabulüyle yaşanmıştır. Asya'da Türk toplulukları arasında miladî VIII. asırda başlayan İslâmlaşma, buralarda yeni bir kültür ve medeniyetin doğuşuna kapı aralamıştır. İlerleyen asırlarda askerî kabiliyetlerini gazâ misyonuyla batı istikametinde sürdüren alp gazilerin ve alperenlerin faaliyetleri sonucunda da Anadolu toprakları fethedilmiştir. Anadolu'da Türk ve İslâm karakterinin teşekkülü ve gelişimi elbette bir sürece bağlı olarak meydana gelmiştir. Bu teşekkül sürecinde kadın, yaşam kültürü olarak öncekini ve yeni olanı sentezleyerek Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin yoğurucu ve şekillendirici güçlerinden biri olmuştur. Çalışmamızda Anadolu'nun fethinin ardından ortaya çıkan ilk siyasî teşekküller döneminden Anadolu Selçukluları Devleti'nin sonuna kadarki süreçte kadının sosyal hayattaki faaliyetleri, üstlendiği rolleri konu edilmiştir.

Bozkır göçebe yaşam ortamından kopup Anadolu'ya gelen kadın, burada yerleşik hayata geçişi deneyimlese de siyasî ve askerî faaliyetler, örf, âdet, giyim-kuşam, toplumsal görünürlük gibi hususlarda önceki alışkanlıklarını uzun süre devam ettirmiştir. İlk dönemlere ait yazılı literatürde, sıradan yaşam sürdüren, taşrada ve kırsalda yaşayan kadınlarla ilgili malumat bulmak zordur. Kaynaklarda daha ziyade toplumun seçkin

kesimine mensup bazı hanımların yapıp ettiklerine dair bilgiler yer almaktadır. Bununla birlikte Dede Korkut, Battalname, Danişmendname gibi halk destanları müslüman göçebe kültürünü yansıtan anlatılar içermektedir. Ayrıca devrin seyyahlarının Türk memleketlerindeki kadınların toplumsal yönleriyle ilgili aktardıkları izlenimler de oldukça dikkate değerdir.

Artuklular, Saltuklular, Mengücekler gibi ilk beyliklerde ve Anadolu Selçuklularında hanedana mensup hatunlar, toplumsal ve kültürel alanda yaptıkları uygulamalarla söz sahibi olduklarını gösterdikleri gibi, kamusal hizmetlerin üretilmesine ve ülkelerinin kalkınmasına büyük katkılar yapmışlardır. Mama Hatun, Zeynep Hatun, Melike Turan Melek, Ümmühan Hatun, Raziye Devlet Hatun, Mahperi Hatun, Gömeç Hatun, eserleriyle sosyal, kültürel ve sanatsal hayatta iz bırakan kadınlardandır.

Teşkilatlanma sahasında örnek olan kültür yapılarından biri Anadolu'nun ortasında kurulup etkinlik gösteren Bacıyan-ı Rûm teşkilatıdır. Kökenleri Asya'ya kadar götürülebilecek bu yapı, faaliyetlerde bulunduğu dönemin sosyal hayatında kadınların ne denli önemli bir yeri olduğunun açık göstergesidir. Selçuklu Anadolu'sunda ister savaşı Türkmen kadın grubu, ister sosyo-ekonomik bir teşkilat, isterse de dinî-tasavvufî bir teşekkül olarak kabul edilsin neticede kadınlara özgü bir teşkilatlanma biçimi olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada Anadolu Türk-İslâm tarihinin ilk devirlerinde kadınların sosyal hayatta görünür oldukları ve özne olarak yer alabildikleri, faaliyetleri ve ürettikleri eserlerle ortaya konulmuştur. Anadolu'nun yeniden mayalandığı bu dönemde İslâm öncesi kültürel birikim ile İslâmî olanın iç içe geçtiği bir sosyal hayatın varlığı kadınların faaliyetleri üzerinden değerlendirilmiştir.

BALKANLARDA MÜSLÜMAN KADIN

Doç. Dr. Cemile TEKİN

Balkan halklarının İslamiyet'i kabul ettikleri XV. yüzyılın ortaları, bu topraklar için Müslüman kadının tarihinin başladığı döneme denk gelmektedir. İslamiyet'ten önce ise Bogomillerin kadını aşağı derecede görüldükleri bilinmektedir. İslamiyet, Balkan kadınlarına kişilik kazandırmış; Avrupa'nın ortasında kendisine has bir yaşam tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Avrupa kıtasında, yer alan Balkan ülkeleri, gerek toplum yapısı ve gerekse dinî hayat bakımından çevre ülkelere kıyasla farklılık gösterir. Buna bağlı olarak kadın algısı da değişiktir. Ailenin iş yükünü taşıyan Balkanlı Müslüman kadını, toplumda hep ikinci planda olmuştur. XIX. ve XX. yüzyıllarda, tüm dünyada Müslüman kadınlar, eğitim alanında haklarını yeniden kazanmak ve buna güvence altına almak için mücadele vermiş; bunun sonucunda belli bir düzeye gelmiştir. Balkanlar'da İslam'ın genel olarak çarpıtılmış şekli uygulanmış; kadınlar bu yolla kontrol edilmeye çalışılmıştır. İslam kisvesi altında yapılanlar İslami olmayan geleneklerin oluşmasına neden olmuş; bunun sonucunda eğitim ayrıcalıklarından yalnızca erkekler yararlanmış; kadınlar olumsuz sosyopolitik koşullar da yaşamak zorunda kalmışlardır.

Değişen tarihsel koşullarda, İslam hukukunun geçerliliği sona erdiğinde Müslüman kadın kendi varlığının dönüşümünü yaşamıştır. Kademeli olarak eski çevresini terk ederek sadece kendisi için değil çocuklarının, diğer aile fertlerinin hatta kocasının varoluşu için mücadele vermiştir. Fakat yeni sorumlulukları, var olması için yaptığı mücadelede kendini ikinci plana itmiş; dolayısıyla kendi birincil rolünü ihmal etmiştir.

Balkanlar'da toplumun asli üyesi olan kadının tek işi ailesiyle ilgilenmesi değildi. Gerek kendisinin gerekse çocuklarının geçim problemi olmadığı için yeteneğine göre değişik uygulamalı sanatlarda kendini göstermek için zaman bulabilmekteydi. Tüm bunlar, manevi anlamda ailesi ve çevresine değer sağlamaktaydı.

Bu tebliğde, Osmanlı döneminden XX. yüzyılın sonuna kadar Balkanlar'da farklı ideolojik, siyasi ve sosyal akımlar içinde yaşayan Müslüman kadınına, İslam'ın garanti ettiği hakları elde etmek için verdiği mücadeleye bir bakış sunmaya çalışılacaktır. Diğer taraftan kadının yakın geçmişteki konumu, nasıl yaşadığı ve yönetildiği, haklarında ne yazıldığı, bugün bölgedeki konumlarının ne olduğu ele alınacaktır.

DÜŞÜNCEDE MÜSLÜMAN KADIN

KUTSAL METİNLER VE MÜSLÜMANLARIN KADIN ALGISI ÜZERİNE

Prof. Dr. Nahide BOZKURT

Ortak ata Hz. İbrahim'e nispetle İbrahimî dinler olarak adlandırılan monoteist dinlerin ilki Yahudilik ya da diğer adıyla Musevilik, ikincisi ise Hıristiyanlıktır. Kutsal kitabı Kur'ân, peygamberi Hz. Muhammed olan İslâm ise bu dinlerin üçüncü ve sonuncusu kabul edilir.

Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat/Tanah, peygamberi ise Hz. Musa (MÖ.13.yüzyıl)'dır. Yahudilerin kutsal kitabının yorumunu/tefsirini ihtiva eden külliyyatın adı ise Talmud'tur. Talmud'da dinî kanunlar bulunur ve Yahudiler, Talmud'taki emirlere uyulmasına geleneksel olarak büyük önem verirler.

İbrahimî dinler geleneğinin ikincisi olan Hıristiyanlığın inanç sistemi ve ibadetleri ise Hz. İsa tarafından 1. yüzyılda ortaya konmuştur. Hıristiyanlığın kutsal metinleri, "Kutsal Kitap" olarak adlandırılır. Kutsal Kitap; Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ı ve İncilleri içerir. Tevrat, Hıristiyanlar tarafından "Eski Antlaşma", İnciller ise "Yeni Antlaşma" olarak isimlendirilir.

Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an, Müslümanlara göre Allah'ın, Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla bildirilmiş sözleridir. Bu yönüyle

Kur'an Müslümanlar için ana kaynaktır ve inananlarını yönlendiren, eğiten ve bilgilendiren kutsal bir rehber niteliği taşımaktadır.

Kutsal metinler tarih boyunca mesajlarını daha iyi anlama adına yorumlanmış ve bu konuda da farklı yorumlama yöntemleri geliştirilmiştir. İki ana yorum çizgisinde değerlendirilebilecek bu yaklaşımlardan biri geleneksel yaklaşımdır. Bu yaklaşımda kutsal metinler literal ve zaman dışı/tarih üstü olarak okunur. Metnin literal anlamı, bir başka deyişle yalın anlamı esas alınır ve bu anlam bütün zamanlar için geçerli kabul edilir. İkinci yaklaşım diyebileceğimiz modern yorumlarda ise kutsal metinler bağlamsal kabul edilir. Bu kabulün ışığında modern yorumcular kutsal metinlerin dönemin tarihsel koşullarına bağlı olarak bir dünya görüşü sergilediklerini ve bu dünya görüşünün modern çağın ihtiyaçlarına yeterli cevap veremeyeceğini düşünürler. Buna bağlı olarak da kutsal metinlerin yeniden yorumlanması gerektiğine vurgu yaparlar.

Tevrat metinlerinde ataerkil bir zihniyetin hâkim olduğu ve ağırlıklı olarak kadınların ikincil bir varlık görünümü sergilediği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda geleneksel Tevrat yorumlarında metnin otoritesi sorgulanmazken, günümüzde özellikle Yahudi feministler kutsal metinlerin otoritesini sorgular ve Tevrat'ı erkek egemenliğini barındıran metinler olarak kabul ederler. Onlara göre Tevrat'ın sunmuş olduğu kadın modelleri ağırlıklı olarak kadın ve annelik rol modelleridir.

Yeni Antlaşma'da eşitlikçi söylemin yanı sıra kadını ikincil gören öğretiler de vardır. Bu öğretilerin yorumu, Hristiyanların metinle kurmuş oldukları iletişim ışığında geleneksel ve modern yaklaşımlara göre şekillenmiştir.

Kur'an, vahyin bildirildiği zaman ve mekânda kadınların statüsü ve onlara toplumun bakışıyla ilgili iyileştirme yönünde pek çok değişiklik yapmış ve daha önce var olan kadın tasavvurunu birçok boyutuyla değiştirmiştir. Kur'an'ın kadınlar hakkındaki tutumu; kıssalarda yani peygamberler tarihinin ve geçmiş ulusların tarihlerinden örnekler verilen

bölmelerde, toplum hayatına ilişkin düzenlemelerde, ceza ve mükâfatlar konusunda ve ahiret/ölüm ötesi hayatından bahseden pasajlarda yer almaktadır.

Kur'an Allah'ın insanları bir erkek ve dişiden yarattığını, aralarında cinsiyete dayalı hiçbir fark gözetmediğini, Müslüman toplumu oluşturan erkek ve kadının birbirlerinin dostu olduğunu erkek kadın ayırımı olmaksızın Allah'a inanmış ve yararlı işler yapmış kişilerin ödüllendirileceğini bildiren ayetlere yer vermiştir. Kur'an kadını bir birey olarak kabul etmiş, dinî, ahlakî, malî, bedenî ve önemli sosyal görevler açısından sorumlu tutmuştur. Bir birey olarak kadının iyiliğe özendirme, kötülüğü engelleme, kadın ve erkek ayırt etmeksizin yardımlaşma gibi yükümlülükleri vardır. Yaptığı güzel şeylerin ödülünü alacak; kötülüklerin de cezasını görecektir. Kur'an'a göre kadının sorumlu olmasını doğuran bütün donanımları erkekle aynıdır.

Birçok ayette Kur'an'ın kadın ile erkeği yan yana zikretmesine karşın yorumlarda ve kültürde kadın dışlanmış, sosyal yaşamdan koparılmış, akli ve dini noksan olarak görülmüş, erkek ile eşit haklara sahip olamayan bir varlık olarak algılanmıştır. Bu yaklaşımın arka planında, Kur'an metnini ataerkil yani erkek merkezli okuma ve indirilmiş olduğu dönemin sosyo-kültürel bağlamını göz ardı ederek Kur'an'ı yorumlama ve anlamlandırma bulunmaktadır. Kur'an'ın sunmuş olduğu pasajlarda yer almamasına rağmen, kadını ikincil gören yorumların ortaya koymuş olduğu tablo arasındaki uyumsuzluk, kişilerin sahip olduğu kadın aleyhtarı tutumu Kur'an'a onaylatma sonucunu doğurmuştur.

MATÜRÎDÎ'DE KADIN ANLAYIŞI

Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU

Ehl-i Sünnet'in kurucu isimlerinden İmam Mâtürîdî'nin (v.333/944) itikâdî konulardaki akıl-vahiy dengesini gözeten bakış açısı dinin bütün boyutlarını yorumlarken de devrededir. Mâtürîdî Kur'an'da kadın konusu gibi dinî, hukûkî, ahlâkî, sosyo-kültürel vs. pek çok boyutu olan bir konuyu değerlendirirken aynı sağlam temele dayanmaktadır. Özellikle Te'vilâtü'l-Kur'an adlı tefsirinde kadının varoluşsal değerini; yaratılışını, ilk günaha ve halifeliğe ortaklığını, Kur'an'da bahsi geçen kadınları, kadının aile ve toplumdaki yerini ve ahkâma konu olan yönlerini anlatan ayetlere getirdiği yorumlarda hem Hanefî fıkhnın akılcı ve reyci bakış açısının hem de kelâmcı kişiliğinin izleri vardır.

Bu muhkem çerçevenin içinden bazılarını öne çıkaracak olursak şu hususların altını çizmemiz yerinde olur; Kadının yaratılışı konusunda Mâtürîdî'yi önemli kılan bunu insanın yaratılış gayesi ekseninde ele alması ve adeta "insanın neden yaratıldığı değil, ne için yaratıldığı mühimdir" mottosuyla hareket etmesidir. Bu anlamda klasik dönem tefsirlerinde bu konu dile getirilirken "Adem'in kaburga kemiğinden yaratılma" yorumu yapılmış, oysa Mâtürîdî bu yoruma hiç girmeyip Nisa Sûresi ilk âyette geçen "nefs-i vâhide" den başlayarak terkinin geçtiği diğer âyetlerde (En'am 6/98; A'râf 7/189; Zümer 39/6 nefsi vâhidenin karı kocanın aralarında var olan meveddet ve rahmetin gerekçesi olduğunu savunmuştur. Başta Hz. Meryem

olmak üzere Kur'ân'da bahsi geçen kadınlarla ilgili açıklamalarında kadınların psiko sosyal durumunu değerlendirmiştir. Onların anneliği, aileye ve topluma katma değerleri noktasında mühim mesajlar vermiştir. Örneğin Kur'ân'ın ebeveyne itaat ve şefkatten bahseden ayetlerine yaptığı yorumda "Kur'ân ana-babaya ihsan ile davranmayı emrettikten hemen sonra doğrudan anneye ihtiramın önemine işaret etmiş ve bu konunun üzerinde ısrarla durmuştur. Zira annenin emeği babadan çok daha fazladır" yorumunu yapmıştır. Sebe melikesi Belkıs'ın durumunu değerlendirirken "kendisine her şey verilen ve büyük bir tahtı olan" (Neml 27/23) hükümdar şeklinde âyetlerin övgüyle andığı melikenin durumunu strateji bilen bir yönetici olarak görmüştür.

Kur'ân'da kadınların konu edildiği ahkâm âyetlerine baktığımızda Mâtürîdî bunların bir kısmında yaşadığı miladî 10. Yüz yılın ruhunu yansıtan yorumlar yapsa da (cariyelik, miras ve şahitlik gibi konularda) genel olarak o günden bugüne Müslümanlara ufuk açan insafı ve hakkaniyetli pek çok açıklamayı da paylaşmıştır. Nikâh ve boşanmada kadının doğrudan taraf olduğunu söylemesi, mehrin kızın velisine değil bizzat evlenecek kıza verilmesinin gerektiğini belirtmesi, Nisa Suresi 34. âyette geçen "saliha kadınlar itaatkârdır" ifadesinin "Allah'a itaatkârdır" şeklinde anlaması dikkati çekmektedir. Çok eşlilik meselesinde Nisâ Sûresi 3. âyetin tek bir bağlamda anlaşılmasını doğru bulmayan Mâtürîdî "Yetimlerin bakımını sağlamakta zulüm yapmaktan korkarsanız, birden fazla olan eşleriniz arasında da bunun gibi bir haksızlığa sebep olabilirsiniz, öyleyse "çok eşle evlenmeyin" mesajı verilmiş olabilir, ikincisi; yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katmak suretiyle haksızlık yapacağınızdan endişe ediyorsanız benzer şekilde kadınlarla helâl yolların dışında bir ilişkiye girmekten de sakının, üçüncüsü ise; yetimlerle evlenmeniz halinde onlara zulmederseniz onları himaye edecek yakınları olmadığından bundan sakının, velisi olan kadınlarla evlenin, denmiş olabilir" şeklinde yorum çeşitliliğine gitmiştir.

Şüphesiz Mâtürîdî yaşadığımız yüz yıla göre bin küsur yıl önce yaşamış bir âlimdir. Onun kadın görüşlerini konuşurken anakronizme düşmemek ve onun söylemediğini söyletmek çok önemlidir. Bu hassasiyetle hazırladığımız çalışmamız mevcut muhtevasıyla Miladî 10. yüzyılda yaşayan mezhep imamımızın kadın anlayışına dair görüşlerinin bugün hala güncel değerini koruduğunu ortaya koymaktadır.

TASAVVUFTA KADIN ANLAYIŞI

Doç. Dr. Nuran ÇETİN

Tarihî süreç içinde “din faktörü” göz önünde bulundurularak kadının toplum içindeki rolü, sorumluluğu, ferdî, içtimâî hayattaki yeri sorgulanagelmifltir. Kadını tartışma mevzu yapan genelde Batılı yazar ve düşünürler olmuştur. Çünkü İslâm’da kadına verilen değeri âyet ve hadislerle sâbittir. XIX. yüzyıldan bugüne kadar kadın konusunda genelde Batılı kavram ve yorumlar öne çıkmıştır. Kadınlı ilgili yaklaşımların çağlara, bölgelere, dinlere, tarîkatlara, insanların bakış açlarına göre farklılık arz ettiği malumdur. Bu anlamda on iki asırlık uzun tarihî geçmişe dayanan ve geniş coğrafyaya yayılan sûfîlerin kadın mevzunda farklı düşünceler geliştirmesi gayet normaldir.

İslâm kültür tarihinde, kadına en çok değeri veren disiplinlerden birinin yine tasavvuf olduğu anlaşılmaktadır. Mutasavvıfların kadınlı ilgili görüşlerinin, İslâm âlimlerinin düşünceleriyle örtüştüğü bilinmektedir. Sûfîlerin kadın anlayışlarına bakıldığında daha hoşgörülü yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Aslında tasavvufta kadına verilen değeri başka alanlardan daha ileri düzeydedir denilebilir. Bilindiği üzere tasavvufta riyâzet, çile, mücâhadenin içinde olduğu seyr u sülûk eğitimi vardır. Dolayısıyla sûfîlerin hoşgörü, sabır ve anlayışlarının temelini terbiye metodlarındaki uygulama biçimi oluşturur. Bu mânâda sûfîlerin kadına dâiri düşüncelerini, tecrübe ettikleri mânevî ahvâle dayandırmak mümkündür.

Sûfilerin düşünce dünyasında herhangi bir cinsiyet ayrımı söz konusu değildir. Çünkü onlar insanın kemalâtını gaye edinmektedir. Bilindiği üzere mânevî mertebelerin terakkisinde kadın ve erkek arasında herhangi bir fark yoktur. Her ikisi arasındaki kıyaslama ancak kemâle vâsıl olup olmama noktasındadır.

Tasavvuf literatürüne bakıldığında kadınlardan daha fazla erkek sûfilere yer verildiği görülmektedir. Erkek sûfiler kadar olmasa da kadın sûfilerin de tasavvuf tarihinde öne çıktığı bilinmektedir. Hatta kadın sûfilerin, bazı erkek sûfiler üzerinde müessir olduğu, onları irşâd ettiği konuyla ilgili kaynaklarda zikredilmektedir. Tasavvufî eserlerden anlaşıldığı üzere hanım sûfiler, tasavvufî ahvâlî hem yaşamışlar hem de tecrübe ve ifadeleriyle etrafındaki insanlara hissettirmişlerdir.

İslâm medeniyetinde dönemin meşhur sûfilere tarafından hanımlar hürmet görürken, aynı süreçte Orta Çağ Avrupa'sında kadınlar cadı olarak nitelendirilmiş, şeytan figürüyle simgeleştirilmiş ve aşağılanmıştır. Bu anlamda Orta Çağ Avrupa'sında cadı olduğuna inanılan binlerce kadının işkence ile öldürüldüğü tarihî verilerde nakledilmiştir. Bu dönemde kadınlar Batı'da türlü türlü baskı ve sıkıntılar altında yaşarken, İslâm dünyasında erkek sûfiler tarafından kaleme alınan eserlerde, hanımlardan övgüyle bahsedilmiştir.

Denilebilir ki, tasavvuf insanın rûh hayatıyla ilgilendiği için kadın ya da erkeği sadece rûhî cihetten değerlendirmiştir. Sûfilerin kadına dâir olumlu yaklaşımlarının olduğu bilinmekle birlikte menfî birtakım söylemler de olmuştur. Kaynaklarda sûfilerin kadına bakış açısını tespit etmek mümkün olduğu gibi, ideal hanım velî tipi örneklerini görmek de mümkündür. Bu tebliğ metninde genel olarak sûfilerin kadın anlayışı ele alınacaktır.

ÇAĞDAŞ KUR'AN YORUMLARINDA KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Bedriye YILMAZ

Modernleşmeyle birlikte toplumsal bir kategori olarak kadın kimliği, özellikle Müslüman toplumların modernleşmesinin test araçlarından birine dönüşmüştür. Birçok tartışmanın odağında “Müslüman kadın kimliği” tarihi tecrübe içerisindeki yerine bakılmaksızın, çoğunlukla ilgili Kur'an metinleri üzerinden problematik haline getirilmiştir. Müslüman Kur'an yorumcuları içinde buldukları dönemin düşünce dünyasını yok sayamamış; Kur'an ayetlerini, kimi çağdaş fikirleri benimseyerek, kimi karşı koyarak, kimi ikileme kalarak, fakat çoğu durumda savunmacı bir dile sivrularak yorumlamışlardır. Her durumda bir şekilde çağdaş düşünce, yorumlarda kendini göstermiştir. Özellikle yaratılış, erkeğin kavvâm oluşu, şahitlik-miras, çok kadınla evlilik ve kadınların örtünmesiyle ilgili Kur'an metninde geçen ifadeler tarihî bağlamından koparılarak çoğunlukla eşitlik, özgürlük gibi çağdaş değerlerin itici gücüyle, bu değerlerin esasen Kur'an'da var olduğunu ispat etme çabasıyla yahut tepkisel bir tutumla karşı koyma gayretiyle yorumlanmıştır.

Müslümanlarda modernleşmeyle birlikte Batı karşısında bir “geride kalma” hissi ortaya çıkmıştır. Bu hisle söz konusu “geride kalış”ın sorumluları aranmış ve Müslümanların kendileri ile onların Kur'an'ın etrafına ördükleri dinî gelenek sorum(n)lu tutulmuştur. Buna göre Batı'da ortaya çıkmış “eşitlik”, “özgürlük” gibi değerler Kur'an'da vardır, Hz.

Peygamber bu değerleri yaşatmıştır. İçinde bulunulan durumdan Kur'ân'a sarılmakla çıkılabilir. Kur'ân geleneğin bağlarından kurtarılarak yeniden yorumlanmalıdır. Bu tavır, özellikle kadınlarla ilintili Kur'ân ayetlerini modern değerler ölçeğiyle yeniden yorumlamaya tabi tutmuştur. Zira bu düşünceye göre, Kur'ân'daki yaklaşımın aksine kadınlar haklarından mahrum edilmişlerdir ve onların Hz. Peygamber dönemi sonrasında kaybettikleri değer ve hakları yeniden kazanmaları gerekmektedir. Bu, Kur'ân'ı bağlarından kurtarmakla mümkündür. Böylece sünnet, icma, kıyas, örf gibi temel kaynaklarla, diğer deyişle gelenekle olan birlikteliği onun zaafı kabul edilmiştir. Salt bir metne indirgenen Kur'an'dan çağdaş değerler ölçeğiyle yeni anlamlar üretilmeye başlanmıştır.

Çağdaş yorumculara göre Kur'ân'da kadın-erkek eşittir. Hz. Peygamber dönemi, kadınların tarihteki değerlerinin en yüksek olduğu dönemdir. İslam tarihinin bundan sonraki sürecinde kadınların haklarının zayi edildiği görüşü fazlaca dillendirilmiştir. Abdullah b. Ömer'den (v. 73/693) aktarılan bir rivayet bu görüşün savunulmasında yegâne kanıt olarak kullanılmaktadır. Bu rivayete göre sahabe, Hz. Peygamber hayattayken haklarında vahiy geleceği endişesiyle kadınlara haksızlık etmekten sakınırlarken, onun vefatıyla bundan sakınmaz olmuşlardır. Onun belirli bir coğrafyada kendisi ve çevresindekiler için dile getirdiği, vahiy sürecinin onu yaşayan insanlar üzerindeki duygusal-davranışsal bir boyutunu ortaya koyan bir rivayetin tüm İslam tarihi ve coğrafyalarına mâl edilmesinin tutarlı olmadığı açıktır.

Vahiy zincirinin son halkası olan Kur'ân kendinden önceki vahye dayalı geleneği tashih etmekle birlikte sürdürmüştür. Bu gelenek özellikle evlilik ve aile hukukunda, kıssalarda ve diğer pek çok konuda kendini gösterir. Öncesinde bir vahiy geleneğine dayanan Kur'an, ayrıca canlı bir yaşam üzerine gelmiş, tek başına değil, sünnet, icmâ, kıyas, örf gibi diğer temel kaynaklarla birlikte bin yılı aşkın süren canlı bir yaşam üretmiştir. Diğer meselelerde olduğu gibi kadına dair meselelerin de Kur'an'ın öncesiyle

sonrasıyla bağı olduğu süreğen gelenek içerisinde, metinlerden ziyade yaşanmışlıklar üzerinden okunup değerlendirilmesi gerekmektedir. Teklifimiz, Kur'ân'ın literalizme mahkûm edilmemesi, onun ilk anlamını Hz. Peygamber ve sahabenin sözleriyle birlikte ve daha çok uygulamalarıyla ortaya koyduğunun hatırdâ tutulması ve bunu aktaran kayıtlarla birlikte İslam'ın yaşamın merkezinde olduğu tarih ve coğrafyalardaki uygulamaların hatasıyla sevabıyla dikkate alınmasıdır. Bu, birçok konuda olduğu gibi kadın konusunda da literalizmin kaygan zemininde ortaya çıkan kısır döngüden kurtularak İslam'ın kaynakları ve Müslüman tarihini doğru değerlendirmeye ve mevcut sorunlara kendi değerlerinin ölçüğüyle çözümler üretebilmeye zemin hazırlayacaktır.

ÇAĞDAŞ İSLAMİ AKIMLARDA KADIN

Doç. Dr. Halide Rumeysa KÜÇÜKÖNER

Müslümanların, Batı'ya karşı yüzlerce yıl "geri" veya sömürge durumunda kalması ve modern dönemde ortaya çıkan yeni fikir cereyanları, XX. yüzyılda pek çok farklı İslâmî akımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni akımların büyük bir kısmında da "kadın"ın rolü ve kimliği önceki dönemlere göre dikkat çekici bir biçimde değişmiştir. Bazı yapılarda kadının belirgin bir etkinliği söz konusu olurken bazılarında ise kadınlar ellerindeki mevcut hakları dahi kaybetmişlerdir.

Çağdaş İslami akımlarda kadın, "İslami gelenekçilik" ve "İslami ıslahatçılık" başlıkları altında tasnif edilerek incelenmiştir. Bu akımların seçiminde "kadın" meselesine dair belirgin bir tutum ve anlayış geliştirmiş olmaları temel kriter olarak kabul edilmiştir.

İslâm'ın, erken dönemdeki uygulamalarla yeniden ihya olabileceğini savunan İslâmî gelenekçilik, Hadis'i merkeze alan selefiyye, fikhî merkeze alan medrese ve tasavvufu merkeze alan tarikat gelenekçiliklerinin farklı düşünsel sistemleri üzerinden kadına bakış açılarında birbirlerinden farklılaşmaktadırlar.

Selefiyye gelenekçiliğinin kadına bakışı, metinlerin literal okunması bağlamında oldukça ayrımcı ve dışlayıcı bir söylem biçimine dayanmaktadır. Nitekim bu anlayışta "kadın"a yaklaşım, oldukça geleneksel bir yapıya;

erkeğin merkezde yer aldığı, alt-üst ilişkilerinin belirlenmiş rollerine dayanmaktadır.

Medrese gelenekçiliği çerçevesinde ortaya çıkan hareketlerin kadın algısı da oldukça muhafazakâr/kapalı bir söylem biçimine dayanmaktadır. Nitekim bu söylem biçiminin temelinde, sıklıkla katı bir kadın-erkek ayrımı, kadınların peçe/çarşaf giyme zorunluluğu ve kadınların daha çok medrese merkezli, dinî eğitim almaları düşüncesi yer almaktadır. Ancak bu yaklaşımın istisnaları da mevcuttur.

Tarikat merkezli dinî yapılanmalarda kadına bakış ise diğer iki gelenekçi akımdan daha farklıdır. Bu anlayışta kadın, kendisini gelenekçi, diğer dinî yapılara göre daha rahat ifade edebilmektedir. Zira tasavvufun dışlayıcı olmayan din söylemi, kadının kamusal dinî hayatın içerisinde yer almasına imkân vermektedir.

İslam geleneğinde süreç içerisinde ortaya çıkan problemlere çözüm üretebilmek adına neşvünema bulan; kültürel ve siyasal şeklinde ikiye ayrılan İslâmî ıslahatçı akımlarında kadına bakış ise gelenekçi akımlara göre oldukça farklı bir konumda yer almaktadır. Zira İslâmî ıslahatçılıkta, “Müslüman kadın”, gelenekselci yaklaşımdaki edilgen kimliğinden sıyrılarak “evinden çıkan”, toplum içerisindeki İslâmî faaliyetlerde etkin bir biçimde yer alan ve “aktif Müslüman kadın” kimliğinin daha fazla ön plana çıkarıldığı bir profil olarak sunulmaktadır. Nitekim ıslahatçı oluşumlarda, kadının toplum içerisindeki konumu, ıslahatçılar açısından üzerinde durulması gereken bir problem alanı olarak görülmekte, kadınların da, erkeklerle birlikte ıslah faaliyetlerine doğrudan katılımı beklenmektedir. Gelenekçi yapılardaki gibi tamamen erkeğin merkezde yer aldığı ayrı bir düşünsel sistemleri söz konusu değildir. Bu bağlamda, bu yapıların kadınlara ait ayrı yapılanmaları mevcuttur. Ancak bu akımların, kadın yapılanmaları mevcut olsa da, neredeyse bütün ıslahatçı akımların temelinde keskin bir feminizm reddi söz konusudur. Zira feminizm hem sloganik olarak reddedilmekte hem de aynı zamanda kadınların, “kadın çalışmaları”nı ise özellikle “İslâmî” bir kimlik

üzerinden ve İslâmî sınırlar dâhilinde yürütmeleri gerektiği ön plana çıkarılmaktadır. Nitekim bu söylem biçiminin temelini de toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında “aile” mefhumu oluşturmaktadır.

Özetle, modern dönemde ortaya çıkan çağdaş İslami akımlarda “kadın” kimliği, farklı İslami anlayışlar içerisinde, oldukça geleneksel, klasik rollerden, hayatın içerisinde aktif olarak yer alan kadın kimliğine kadar birbirinden oldukça farklı konumlandırma alanlarıyla karşılaşmaktadır.

III. OTURUM
İLİMDE MÜSLÜMAN KADIN

İSLAM İLİM GELENEĞİNDE KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Belkıs ÖZSOY DEMİRAY

İslam Dini hak ve yükümlülükler açısından kadınla erkeği birbirinden ayırmadığı gibi ilim konusunda da cinsiyet odaklı bir yaklaşıma sahip değildir. Hz. Peygamber döneminde kadınlar ilim öğrenme ve aktarma hususunda çok gayret göstermişlerdir. Fakat Raşit Halifeler döneminden itibaren toplumun İslam öncesi geleneklerine dönme eğilimi, farklı kültürler ve dinlerdeki olumsuz kadın algısının etkisi, uydurma birtakım rivayetlerin kabul görmesi ve ilmi alanda erkek egemen söylemin ağırlık kazanması gibi sebeplerle kadınlar, bu alandaki aktif pozisyonlarını yitirmeye başlamışlardır. Yine de kadının her coğrafya ve her dönemde aynı konumda olduğunu söylememiz mümkün değildir. İslam toplumlarında kadına bakış coğrafi, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomi birtakım faktörlerden etkilenmiştir. Hz. Peygamber döneminden sonra kadınların birçok hakkı sınırlandırılrsa da aynı dönemlerde dünyanın farklı bölgeleriyle mukayese edildiğinde birçok olumlu örnekle karşılaşmaktayız. İslam ilim geleneğinde kadınların dinî veya müspet ilimlerde temayüz etmiş alime, öğretmen, talebe ve hayırsever kadınlar olarak faaliyet gösterdiklerini ve bu konuda hiç de azımsanamayacak kadar çok örneklerin olduğunu görmekteyiz.

İlk dönem İslam toplumunda, ilmi hayata aktif olarak katılanların başında, hiç şüphesiz Hz. Aişe gelmektedir. O, zekası, öğrenme aşkı, kuvvetli hafızası ve ilmi merakı nedeniyle Hz. Peygamber'in yanında çok iyi

yetiştirilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in diğer hanımları ve kadın sahabilerden de dini ilimlerde temayüz etmiş birçok önemli isim bulunmaktadır. Müslüman kadınların tarih boyunca en fazla ilmi faaliyette bulunduğu ilim hadistir. Fıkıh, tefsir, kıraat, nahiv, tasavvuf gibi alanlarda da ilim sahibi olan birçok kadın mevcuttur. Fakat İslam ilim geleneğinde kadınların sadece İslami ilimlerle iştigal ettiğini söylemek doğru olmayacaktır Tıp, astronomi, matematik, kimya gibi müspet ilim dallarında da adını duyurmuş birçok Müslüman kadın vardır.

Müslüman kadınlar, Hz. Peygamber döneminden itibaren ilim tahsil etmek yanında talebe yetiştirmek suretiyle de ilme katkıda bulunmuşlardır. Bu kadınlar kendi dönemlerindeki erkek alimler gibi ilmi otoriteye sahip olmuşlar, onlarla aynı metot ve kaynakları kullanmışlardır. İcazet aldıktan sonra icazet verme faaliyetinde bulunan bu hanımlar, erkek ve kadın hocalardan dersler alıp yine erkek ve kadın talebelerine dersler vermişlerdir. İslam medeniyetinde kadın hocalardan ilim tahsil eden çok sayıda alim bulunmaktadır. Müslüman kadınlar yalnızca ilimle meşgul olmak suretiyle değil, aynı zamanda birtakım ilmi kurumlar inşa ettirmek suretiyle de İslam ilim geleneğine katkıda bulunmuşlardır.

Kadının sosyal hayatının kısıtlanmasının bir sonucu olarak kadınlar hakkındaki malumatımız erkeklerinki kadar geniş olmamıştır. Bu durum, kadınların İslam medeniyetine katkılarının olmadığı ve ilimle iştigal etmedikleri gibi bir çıkarıma sebep olmamalıdır. Kadının sosyal hayattaki yeri gereği, ilim geleneğine katkıda bulunan birçok kadının kendisine eserlerde yer bulamadığını söylemek daha doğru olur. Yine de mevcut kaynaklar incelendiğinde, ilmi hayatın içinde bulunan kadınlar hakkında çok fazla bilgi edinebilmekteyiz.

HADİS VE KADIN

Doç. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR

İslamî ilimler içinde, kadınların tarih boyunca en aktif oldukları sahanın hadis ilmi olduğunu söylemek mübalağa olmayacaktır. Bu durum öncelikle hadis ilminin diğer İslamî ilimlere kaynaklık etmesi ile ilgili olmalıdır. Öncelikle Resûlullah (s.a.s) döneminde Müslüman kadınlar mescide ve peygamberin çeşitli meclislerine rahatlıkla iştirak edebilmiş, ilim/hadis öğrenme imkânına kolaylıkla erişebilmişlerdi. Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'de (Ahzab Sûresi, 34) kendilerine Allah'ın ayetlerini ve hikmeti yani peygamberin hadislerini başkalarına aktarma görevi verilmesi Peygamberin eşlerinin hadis ilmi ile yakından ilgilenmesi sonucunu doğurmuştur. Hz. Âişe'den iki binden fazla, Ümmü Seleme'den dört yüze yakın, Hz. Meymûne, Hz. Hafsa ve Ümmü Habibe'den onlarca hadis nakledilmiştir. Peygamber eşleri dışında kendilerinden hadis nakledilen kadın sahâbî sayısının yüzü geçtiği görülmektedir. Üstelik hanım sahâbilerden Mekke ve Medine dışında Basra, Kûfe, Şam gibi dönemin başlıca ilim merkezlerine seyahat ederek bu bölgelerde hadis nakledenler de olmuştur.

Tabiûn döneminde de Medine'de Amra bint Abdurrahman, Basra'da Hafsa bint Sîrîn ve Şam'da Ümmü'd-Derda es-Sugra başta olmak üzere çok sayıda kadın hadis râvisi ile karşılaşırız. Ancak hicri III. asra geldiğinde kadın hadis râvilerinin sayısında önemli bir azalma olduğu dikkat çeker. Bu

durum hadis tarihinde zorlu rihleler gerektiren tedvin dönemlerinin başlaması ile ilgilidir.

Hadis tarihinde tedvin ve tasnifin önemli ölçüde tamamlanması, kaynak eserlerin teşekkülü ve icazet yoluyla aktarılması evrelerine gelindiğinde ise kadın hadisçi sayısında peyder pey bir artış gözlemlenir. Hatîb el-Bağdâdî hicrî III, IV ve V. asırlarda Bağdat'ta yaşamış otuz iki kadın hadis ravisinin ismini verir. Hicri V. asır Sahih-i Buhârî ravisi Mekkeli Kerime'nin, Müsnide lakaplı İsfahanlı Âişe el-Verkâniyye'nin, hadis cüzü ile tanınmış Bîba'nın ve aynı zamanda tanınmış bir hattat olan Kâtibe lakaplı Fatıma el-Bağdâdiyye'nin adlarının anılması gereken bir zamandır. Bu asır ve sonrasında hadis alanında ulemanın kendilerinden icazet almak istediği, âli isnadlı nüshalara sahip ve "cihet" vasfıyla nitelenen pek çok kadın hadisçi varlık göstermiştir. VI. asırda Müsnidetü'l-İrak lakaplı Şühde el-Kâtibe, Dicle kıyısındaki medresesi ve çoğu sahih senetlerden meydana gelen âli isnatlı Meşyeha'sı ile tarihe geçmiştir. VII. asırda Zehebî'nin de hocaları arasında yer almış Ümmü'l-Hayr Sittü'l-Arab, Zeynep el-Vâsitî, Âişe bint Kudâme gibi isimler dikkat çekicidir. Hicri VIII. asır çok sayıda hadisçinin yaşadığı bir dönem olmuştur. Mısırlı Şâfiî fakîhi Sübkî, Mu'cemu's-şuyûh adlı eserinde kendilerinden hadis dinlediği yirmi kadın hadisçinin ismini zikreder. IX. asırda Sehâvî, ed-Dav'u'l-lâmi adlı çalışmasında binden fazla kadının ismine yer verir. Keza İbn Hacer'in altmışa yakın hanım hocası olduğu kayıtlıdır. İbn Hacer, hocalarından Fâtıma et-Tenûhiyye'den iki yüze yakın eser okumuştur. Yine İbn Hacer'in Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'i Âişe ve Fâtıma el-Makdisiyye adlı iki kız kardeşten dinlemiş olması önemli bir detaydır. Hemen sonraki kuşaktan Suyûtî el-Müncem adlı eserinde kırk hanım hocasından söz eder.

Kadın hadisçilerin hayat hikayeleri tetkik edildiğinde önemli bir kısmının ulema ailesine mensup oldukları, baba ya da dedelerinden hadis okudukları görülür. Hicrî VI. asırda yaşamış Endülüslü Fâtıma bint Sa'd el-Hayr, tüccar olan babası ile seyahatlere çıkarak muhtelif şehirlerde hadis

öğrenme fırsatı elde etmiştir. Kadın hadisçilerle ilgili dikkat çeken bir diğer husus, neredeyse hepsinin doksan yaşını geçecek kadar uzun yaşamış olmalarıdır. Uzun yaşamak bu kadınlara âli isnada sahip olma imkânı kazandırmış, çok genç yaşta aile fertlerinden icazetini aldıkları hadis kaynaklarını yaşlandıklarında genç ulemaya aktarmışlardır. Kadın hadisçilerin eserleri ise cüz ve meşyehalar ile sınırlıdır.

TASAVVUF VE KADIN

Doç. Dr. Betül GÜRER

Tasavvuf İslam'ın tüm prensiplerinin Hakk'a karşı muhabbetle, ihlasla ve en estetik biçimde yaşanması esasına dayanan manevi ve deruni bir hayat tarzıdır. Bu çerçevede belirlenmiş tasavvufi pratiklerde temel hedef Hz. Peygamber gibi yaşama idealidir. Dolayısıyla kadın veya erkek tüm sûfilerin ibadetlerinde ve ahlakî davranışlarında, daha genel bir ifadeyle kulluklarının icrasında başlıca örnekleri Hz. Peygamber ve onun mirasını taşıyan ashâb-ı kirâmdır. Temel hedefi Hz. Peygamber'in ahlakını ve kulluk tarzını sistemli ve bütüncül olarak hayata aktarmak olan tasavvuf geleneği, söz konusu pratik boyutunun yanı sıra kendini bilme ve ilahi marifete ulaşma yoludur. Bu hedef öyle yüksek bir idealdir ki bu yolda yürüyenlerin sahip olduğu cinsiyetten yüce ve onun ötesindedir. Başka bir deyişle insan-ı kâmil olma çizgisi, kadınlık veya erkeklikle; ırk veya cinsle ilgili değil, insanın nefsini terbiye etmeye ve Hakk'a kulluğa bağlılığıyla ilgilidir.

Tasavvuf tarihinin tüm dönemlerinde ve sufilerin yaşadıkları tüm coğrafyalarda kadın zahid ve sûfilere rastlamak mümkündür. Zühd devrinde yaşamış kadın zahidler içinde en meşhur sima şüphesiz Râbia el-Adeviyye'dir. Çünkü o, tasavvufi geleneğe etkisi asırlardır devam eden yeni bir anlayış kazandırmış ve "muhabbet"i tasavvufun temeli haline getirmiştir. Kadın sûfiler hakkında bilgi veren kaynaklar, onların doğum yeri-tarihi, aileleri ve meşgul oldukları işler gibi özel hayatlarına dair biyografik

malumat aktarmak yerine, ibadet etmeye olan düşkünlüklerini, âbidliklerini, zâhidane yaşantılarını, kocalarına olan yardımlarını ve sözlerini zikretmeye odaklanmışlardır. Bu bağlamda onların menkıbevi yönlerinin daha ön planda olduğu söylenebilir.

Mutasavvıf kadınlar sadece evrad ve ibadetle meşgul olmamış yeri geldiğinde vatan savunmasına katılmak gibi ağır ve fiziksel güç gerektiren işlere de koşmuşlardır. Buna örnek olarak Bâcıyân-ı Rûm'a mensup kadınlar verilebilir. XIII. yüzyıl Anadolu'sundaki sosyal zümrelerden biri olan Bâcıyân-ı Rûm, kadınlardan oluşan bir topluluktur. Tasavvufî hareket başlangıcından günümüze kadar İslam coğrafyasının neredeyse tamamına ulaşmış, kulluğu muhabbetle yapmayı, güzel ahlakı yaşamayı kadın-erkek fark etmeksizin insanlara öğretmiştir. Savaşa katılma, silah kullanma gibi görevler de dahil olmak üzere tasavvuf ehlinin toplumda üstlendiği hizmet kollarının neredeyse tamamına kadın sûfilerin katılımı dikkati çekmektedir. Tarihî süreçte kadınların sosyal hayattaki aktifliği hangi boyuttaysa sûfî kadınların tanınırlığı da o ölçüde olmuştur. Ancak şu bir gerçektir ki, manevî yükselişi hedefleyen, tasavvufî hayata kadınlar daha çok temayül göstermiş ve her devirde çok sayıda kadın mutasavvıf yaşamıştır. Ancak kadınların kaynaklara girebilmesi, meşhur sûfiler tarafından veya şeyhleri tarafından adının ön plana çıkarılması, yeni bir anlayışın kurucusu olması, şair veya yazar olması, meşhur mutasavvıfların ailelerine mensup olması gibi sebepler sayesinde gerçekleşmiştir. Şu da var ki sadece kadın sûfilerin isimlerinin yer aldığı bir tabakat kitabının hicrî IV. yüzyıl da yazılmış olması sebebiyle tasavvufun kadın-erkek ayırımına fazlaca rağbet etmediği sonucuna ulaşmak mümkündür. Zira İslâmî ilimler içinde kendi alanında uzman kadınlara tahsis edilmiş müstakil bir kitaba böyle erken bir dönemde rastlamak mümkün değildir.

TÜRK İSLÂM EDEBİYATI VE KADIN

Doç. Dr. Ayşe Hilal KALKANDELEN

Kadın var olduğu her yerde, her işte, her alanda kendini yetiştirmiş, büyük başarılar kazanmış, karanlıklara ışık tutmuştur. Türk kültüründe kadın sosyal hayatta diğer toplumlara göre daha ileridedir. Eski Türk medeniyetlerinde, İslamiyet'in kabulünden sonra ve Osmanlı devletinin kuruluş dönemlerinde de durum aynı minvaldedir. Saygı gereği kadına hatun, hanım diye hitap edilmiş, kadınlar da kendilerine yakışan bu sıfatlarla her alanda güzelliği ve zarafeti temsil etmişlerdir. Edebiyatın kadın temsilcileri, hatun, hanım, sultan sıfatlarıyla özlemi, acıyı, korkuyu, sabredişleri, mücadele edişleri ve sevinçleri çok içten yaşayan, bunları kaleme aldıkları bir şiirle, yazıyla; ama edeple ve edebî ifadeyle aktaran, duygularda derin izler bırakan kadınlardır.

V-VIII. yüzyıllardan itibaren şair kadınlardan bahsedilmektedir. Selçuklu döneminde Lale Kutluk Hatun ile Erguvan Hatun'un Farsça şiirler yazdığı bilinmektedir. Zeynep, Nigâr ve Mihri Hanım gibi şairler XV. yüzyıldan itibaren divan edebiyatının geliştiği dönemlerde yavaş da olsa edebiyatta var olmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda Ayşe Hubbâ Hanım, Tûtî Hatun ve Nisâî Hanım; XVII. yüzyılda Emetullah Hanım, Fâize Fatma ve İsmihan Hatun; XVIII. yüzyılda Fıtnat Zübeyde, Fatma Ânî ve Fatma Hanım; XIX. yüzyılda Leyla Hanım, Hatice Nakıyye Hanım, Osmanlı hânedânının divan sahibi hanım şairi Âdile Sultan, Şeref Hanım, Saffet Hanım, Nesibe

Hanım, Zemzem Hanım, İffet Hatice Hanım, Sırrı Hanım, Mâide Hanım, Habibe Hanım, Nakiyye Hanım, Şerife Zibâ Hanım, Münire Hanım, Feride Hanım, Sâniye Hanım, şiirleri ile birlikte nesir yazıları da olan Fıtnat Hanım, İffet Hanım, Seher Hanım, Cemile Hanım, Servet Hanım, Kevser Hanım, Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan ve Hâfız Rûveyda Hanım edebiyatımızın öne çıkan şairlerindedir.

Kadın, Halk Edebiyatı'nda da XVII. yüzyılda Afife Sultan, XVIII. yüzyılda Benli Halime Hatun, XIX. yüzyılda Ate Sultan, XX. yüzyılda Aslı Bacı, Ayşe Çağlayan gibi temsilcilerle varlığını gösterir. Tanzimat'a kadar kısmen baskı altında olan kadın, Tanzimat'la birlikte Divan Edebiyatı şiir geleneğini sürdürürken, yeni arayışlara da başlamıştır. Yenileşme devri şiirini eserlerine aksettiren ilk kadın şair ve yazarlardan biri Fatma Makbule Leman Hanım diğeri de Nigâr Hanım'dır. Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatında kadınların sesi daha çok çıkmaya başlar, onlar artık edebiyatın temsilcisi konumundadır. Fatma Aliye Hanım, Fehime Nüzhet, Hâdiye Ebuzziya, yenileşme döneminin edebiyatçılarındandır.

İhsan Râif, Leyla Saz, Mihrünnisa Tarhan, Şükûfe Nihal, Halide Nusret Zorlutuna, ilk şiirlerini Cumhuriyet öncesinde yazmakla beraber eser verdikleri yıllar itibariyle Cumhuriyet dönemi şairi olan hanımlardandır. Sâmiha Ayverdi, Fevziye Abdullah Tansel, Nezihe Araz, Adalet Ağaoğlu, Gülten Akın, Emine Işın, Sevinç Çokum, Nazan Bekiroğlu da Türk edebiyat tarihinin önde gelen isimlerindedir.

Kadınlar, söz söylerken, duygularını dile getirirken ve görüş beyan ederken de becerikli, hassas, zarif kişilerdir. Şiirlerde geçmişten günümüze Allah'a niyazda bulunan, kalemiyle dertleşen, şikâyet eden, yokluk çeken, sevdalanan, yalnız kalan, ana derken yüreği sızlayan, evlat sevgisini haykıran, Yunus'u, Nene Hatun'u, Mevlana'yı baş tacı eden, araştıran, yazan bu kadınlar, sadece bizim örnek olarak seçtiğimiz, her alanda tarihsel süreciyle alanlarını temsil eden kadınlarımızdır. Bu kadınlar yaşadılar, acı çektiler, başarılı oldular, büyük bir kısmının hayatı son buldu ama temsil

- Müslüman Kadının Tarihi Sempozyumu -

ettikleri edebiyata ölümsüz eserler bıraktılar. Yaşayanlara Allah uzun ömürler versin. Onlar, edebiyatın en güzel temsilcileri olmaya devam edecekler.

**İLİM VE SİYASETTE MÜSLÜMAN
KADIN**

TIP VE KADIN

Doç. Dr. Zehra GENÇEL EFE

Tarih öncesinden itibaren iyileştiriciler genellikle kadınlardı. Bitkiler, çiçek ve tohumlarla hazırlanan ilaçlar, evin kadını tarafından uygulanıyordu. Ağrıyı giderme, ateşi düşürme, yarayı sarma kadının rolleri arasındaydı. El becerisi ve özen gerektiren kadın işlerinin, daha başından itibaren ayrıldığı görülmektedir. Ebelik toplumda itibarlı bir meslek olmuştur. Esasen yaratılışa uygun olan bu durum, günümüzde eğitim eşitliğinin sağlanmasıyla da daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Resulullah döneminde kadınlar savaşa katılmış, cephe arkasında yaralananların yaralarını sarmaya ve acılarını dindirmeye çalışmışlardır. Bunların başında Küaybe bt. Sa'd gelmektedir. Resulullah hastabakıcılık yapması konusunda kendisine izin vermiştir. Küaybe Mescid-i Nebevî'deki çadırda kalırdı. Sa'd b. Mu'az Hendek'te yaralandığında, Resulullah çadıra göndermiş, tedavisini Küaybe üstlenmişti. Hayber Gazvesi'ne katılmış ve ganimetten erkekler kadar pay almıştır.

Esmâ bt. Umeys, kocası Cafer'le Habeşistan'a göç etmiştir. Esmâ burada bitkilerden ilaç yapımını öğrenmiştir. Esmâ'nın hastalıklara iyi gelebilecek ilaçlar yapmış ve bunları uygulamıştır. Resulullah hastalandığında ona uygulanan bir ilacın Esmâ tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Sağlık alanında başka kadınlar da vardır. Ümmü Seleme, Ümmü Sinân, Esmâ bt. Ebî Bekir, Halide bt. Enes, Ümmü Ümâre, Rubeyye bt. Muavviz, Ümeyye bt. Kays, Ümmü Atıyye, Ümmü Enmâr, Şifa bt. Abdullah hastalıkların tedavisiyle ilgilenenlerdendir. Resulullah'ın Şifa'ya "Hafsa'ya yazı yazmayı öğrettiğin gibi remle muskasını da öğret" dediği bilinmektedir. Ümmü Süleym de hamile olduğu halde Huneyn ve Uhud savaşına katılmış, yaralıları tedavi etmiştir.

Ebelik yapan kadınlardan Resulullah'ın ebesi eş-Şifa, Resulullah ve Fatıma'nın çocuklarının ebesi Selmâ sayılabilir. İslamî Dönemde Şifa adıyla anılan başka kadınlar bulunmaktadır. Kişilerin bu adla anılmaları, onların tıbbi konularla ilgilendiklerini akla getirmektedir.

Emeviler döneminde Harka el-Amiriyye ve Evd oğullarının doktoru olarak ünlenen Zeyneb meşhurdur. Abbasiler döneminde tabip, eczacı, kehhâl, hacamatçılar ve ebeler bulunuyordu. Fakat bunların adları bilinmemektedir.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı'da kadınların tıp alanındaki durumu Abbasiler döneminden farksızdır. Geleneksel tıp bilgisi olan kadınlar, çevrelerinden tecrübe ettikleri bilgilerle hastalıkları tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Aşıcı kadın, dağlama yapan Keyci Hatun, kehhâl, ishal tedavi eden Kırnacı Kadın ve Alazcı kadın gibi tabirleri bulunmaktadır. Fakat bunların ocak tabir edilen yerlerde işi öğrendiği anlaşılmaktadır. Hafsa Sultan Darüşşifasının vakfiyesine göre, burada hekim, cerrah, kehhâl, vekilharç ve yirmi beş sağlık çalışanı görev yapıyordu. Darüşşifada çalışanların cinsiyetlerine hakkında bilgi bulunmamakla beraber, kadın hasta bakıcı ve hemşirelerin bulunması muhtemeldir. Sabuncuoğlu Şerefeddin'in eseri Cerrahiyetü'l Haniyye'deki minyatürler arasında ebe ve hasta bakıcı kadın resimlerinin bulunması, kadınların varlığına işaret etmektedir.

Osmanlı'da modern hemşireliğin temelleri Balkan savaşlarıyla başlayan süreçte atılmıştır. Cephe hemşireliğe ihtiyaç olunca, Hilâl-i

Ahmer Cemiyeti kısa eğitimle hastanelere hemşire atanmışlardır. Bu süreçte en önemli isim, ilk Türk hemşiresi Safiye Hüseyin Elbi'dir.

Kadınlar, insanoğlunun sağlık ihtiyaçlarının başlangıcıyla bu alanda etkin olarak çalışmış, fakat formal eğitime dâhil olmaları sağlanamadığından, bilim tarihi literatüründe adlarının yeterince anılmamıştır. Birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da eser kaleme almış ve sarayda hekim olarak çalışmış erkeklerin kayıt altında olması, onların bilgilerinin daha sağlıklı olarak bugüne kadar ulaşmış olması, formal eğitim ve devlet memurluğu şansı olmayan ama tıp alanında önemli görevler almış kadınların görünürlüğüne önüne geçmiştir. Günümüzde eğitim eşitliğinin sağlanmasıyla, hemşire- ebelerin tamamına yakınının kadınlardan oluşması, hekimlik ve eczacılık gibi alanlarda sayılarının hızla yükselmesi, tıpkı Resulullah dönemi örneklerindeki gibi, kadınların tıp alanına daha eğilimli ve yetenekli olduklarını göstermektedir.

MÜSPET İLİMLER VE KADIN

Dr. Ülkü KOÇAK

Bu çalışma, bin dört yüz yıllık İslam medeniyeti tarihinde Müslüman kadınların müspet ilimlerin hemen her alanında temsil edilmiş olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmış kaynakları ele alarak Müslüman kadının erkek egemen bir alan olarak süregelen ilim sahasında erkekler kadar var olduğunu, önemli bir yer teşkil ettiğini göstermeyi amaçlamıştır. Nitekim çalışmada incelenen dönemin dünya görüşü ve din anlayışının şekillendirdiği şartlar çerçevesinde kadınların şiir, edebiyat, sanatta üstünlük sağladığı gibi matematik, astronomi, tıp gibi alanlar da somut katkılar sunmuş oldukları görülmüştür. Bununla beraber ilmi çalışmalarda bulunan kadınların isim ve faaliyetlerinin çoğunun kayıtlara geçmemesi veya ilgili kayıtların çeşitli nedenlerle elimizde olmaması her ne kadar resmin tamamını görmemize engel olsa da resmin bütünü bize Müslüman kadının ilim sahasındaki varlığını ve etkinliğini göstermiştir. İslam bilim tarihi çalışmaları, son yüzyılda özellikle Fuat Sezgin'in de etkisiyle büyük atılım yapmıştır. Oryantalistlerin sunduğu resmin aksine İslam medeniyetinin Yunan bilim ve felsefesini sadece Batı'ya taşıyan bir medeniyet olmadığı, bilime çok önemli katkılar sağladığı ve bu zengin bilimsel birikimin oluşmasında Müslüman kadınlarının önemli bir rol oynadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Tarihte keşfedilen kadınlardan IX. yüzyılda yaşamış ve dünyanın bilinen ilk üniversitesi olan Fas'ın Fez şehrinde Karaviyyin medresesini kurmuş Fatıma

el-Fihri, iyi bir eğitim almış alimlerden biridir. X. yüzyılda yaşamış Suteyta el-Mehamili, Hatib el-Bağdadi ve İbn Kesir gibi tarihçilerin övgü ile bahsettiği kadın alimlerden bir diğeridir. Suteyta'nın matematik alanında çok yetenekli olduğu, daha önce kimsenin çözemediği denklemleri çözdüğü ve aynı zamanda mahkemelerde bilirkişilik yaptığı ifade edilmiştir. Matematikçi ve astronom Fatıma el-Mecritiyye, IX.yüzyılda astronomi üzerine çalışmalar yapmış başka bir kadın alimdir. Kurtubalı Lübna ise başarılı bir matematikçi ve aynı zamanda saray kütüphanesi gibi önemli bir ilim merkezinin sorumlusu olarak adını tarihe yazmış bir kadındır. Halep Kraliçesi Dayfa Hatun'un mimari alanda yetenekli olduğu, İslami eğitim veren iki okul kurarak ilim insanlarını finanse ettiği ve her türlü bilimsel faaliyeti desteklediği kaynaklarda belirtilmiştir. Bu çalışma da adı geçen kadınlar ve daha pek çok önemli çalışmalara imza atarak adını tarihe yazdırmış başka kadınları da, onların ilgilendikleri alanları da kısaca ele almıştır. Günümüze kadar ulaşmış kaynakların neredeyse tamamen erkekler tarafından yazıldığı bir vakıadır. Elbette erkek tarihçiler, İslam tarihinde kadınların toplumdaki statüleri hakkında detaylı bilgiler içeren çok sayıda kaynak ürettiler. Ancak son zamanlarda kadınların da kadınlar la ilgili tarihsel araştırmalar yapması oldukça önemli bir aşama olmuştur. Yapılan bu çalışmalardan bir kısmına bu bölümde değinilmiştir. Bu aşamada söz konusu çalışmanın da bu alan yazınına katkı sağlamış olması muhakkaktır.

SÜNNÎ SİYASET DÜŞÜNCESİNDE KADIN

Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE

İslâm siyaset düşüncesinin kapsamına giren Müslüman kadının siyasî alandaki varlığına yönelik meseleler, geçmişten günümüze çeşitli tartışmaları barındırmıştır. Bu tartışmalar, teorik olarak görünse dahi pratik hayat tarafından da şekillendirilmekte ve düşünürlerin içinde yaşadıkları toplumdaki kadın algısından etkilenmektedir. Değerlendirmeler, salt siyaset ve kadın kavramları değil kadının toplumsal statüsü üzerinden sürdürüldüğünden kadının sosyal ve kamusal alandaki varlığına dair işaretler barındırmaktadır. Dolayısıyla siyaset ve kadın konusu, düşünürün içerisinde yaşadığı ortamda kadının bireysellik ve toplumsallığına ışık tutarak İslâm medeniyetinde farklı zaman ve coğrafyalardaki kadın algılarını açığa çıkarmaktadır. İslâm geleneğinin iki ana ekolünden biri olan Sünnîliğin siyaset düşüncesi kapsamında kadın; seçme, seçilme, biat, kamu görevleri gibi konular ekseninde yer bulmuştur. Hilâfet ve kadın, öncelikle kelâmcıların fikir beyan ettiği bir saha olsa da başta fıkıh olmak üzere tefsir, hadis gibi farklı alanlarla meşgul olan âlimler de konuya ilişkin görüşlerini açıklamışlardır. Kadının halife olamayacağına dair fikir birliği olduğunu belirtmiştir ki klasik dönemde müspet bir görüş ile karşılaşmadığımızı ifade etmeliyiz. Çağdaş döneme gelindiğinde ise çok sayıda mütefekkir, bu konuda farklı yönde fikir beyan etmiştir. Onlara göre klasik dönem uleması, referans aldıkları dinî nasları bağlamından koparmak ve/veya aşırı yorumlarla kadın

aleyhine delil kabul etmişlerdir. Kadınların seçilmesi bağlamında Sünnî siyaset düşüncesini çağdaş dönemde meşgul eden bir konu da kadının meclis üyeliğine seçilme hakkına sahip olup olmadığıdır. Klasik dönemde tabii olarak yer almayan tartışmada, tıpkı devlet başkanlığı konusunda olduğu gibi farklı görüşler kendilerini dinî nasrlara dayandırmaktadır. Daha çok çağdaş döneme ait bir mesele olan kadının seçme hakkına sahip olup olmadığı tartışması ise, klasik dönem eserlerinde genel itibariyle karşımıza çıkmamaktadır. Hz. Peygamber'in ve Mekke'de halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in kadınlardan biat aldıkları ortada iken sonraki dönemde kadınlar biatın dışında tutulmuş, zaten sembolik hale getirilen biat merasimleri kadınlara kapatılmıştır. Böylece vâkıa haline gelen kadının biat dışında bırakılması, klasik dönem Sünnî siyaset düşüncesinde konunun mesele edilmemesi sonucunu doğurmuştur. Kadının oy verme hakkının bulunmadığını savunanlara göre, Kur'ân ve hadiste konuya ilişkin sarîh bir ibarenin var olmaması, Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemlerinde gerçekleşen istişare meclisleri ve halife seçimine kadınların katılmayışı, kadına seçme hakkının verilmediğini göstermektedir. Bu görüşe itiraz ise ilk dönem İslâm tarihinde kadının siyasî hadiselerde yer almayışının Kur'ân ve hadis kaynaklı bir engelden değil o günkü sosyal hayatın şartlarından kaynaklandığı şeklindedir. Kadının oy verme hakkının bulunmadığını savunanlara göre, Kur'ân ve hadiste konuya ilişkin sarîh bir ibarenin var olmaması, Hz. Peygamber ve Dört Halife dönemlerinde gerçekleşen istişare meclisleri ve halife seçimine kadınların katılmayışı, kadına seçme hakkının verilmediğini göstermektedir. Çağdaş dönem Sünnî siyaset düşüncesinde ise klasik dönem ulehasının görüşünü takip ederek aynı gerekçelerle meseleye olumsuz yaklaşanların yanında yargıçlık alanında kadın ve erkeğin eşit şartlarda buldukları kanaatinde olan isimler de vardır. Onlara göre kadının yargıçlık görevini yerine getirmesine engel olan bir nas yoktur ve dolayısıyla kadınlar bu görevi üstlenebilir. Klasik dönem düşünürlerin kadının siyasî varlığına olumsuz bakmalarının temelinde mevcut sosyo-kültürel ortamda bu görevlere talip kadınların bulunmaması, nadir örnekler haricinde kadının

kamusal alandaki silüetinin oldukça belirsiz olması yatmaktadır. Bu da teori geliştirmekten ziyade var olan pratikler üzerinden meselelere yaklaşan klasik dönem ulemasını kadınların siyaset alanında varlığını genellikle yok saymaya ya da meseleye olumsuz yaklaşmaya itmiştir.

XX. YÜZYILDAN BUGÜNE İSLAM ÜLKELERİNDE KADIN VE SİYASET

Dr. Öğr. Üyesi Hilal Livaoğlu MENGÜÇ

İslam'ın ilk devirlerinden bu yana Endülüs'ten Orta Asya'ya farklı vesilelerle toplumda görünürlük kazanan kadınlar var olsa da, kadınların kategorik olarak evlerinden çıkıp sosyal ve siyasi organizasyonlara katılmaları Avrupa ile neredeyse eş zamanlı olarak bazı İslam ülkelerinde de başlamıştır. XX. yüzyıl başlarında kentleşmenin artması ve modernist eğilimlerin İslam dünyasına nüfuzu sonucunda meydana gelen bu hareketlilik geleneksel paradigmayı sarsmaya başlamış, hem fıkıh ilminin hem de sosyolojinin konusu olmuş, geniş bir zeminde tartışılmıştır. Bu araştırma, XX. yüzyıl boyunca devam eden tartışmaların bir panoramasını sunmaya çalışmış, bunu yaparken İslam coğrafyasının başlıca merkezlerini ve buralardaki problemleri merkeze almıştır. Mısır, Tunus, Körfez bölgesi ve Hint alt kıtası örnekleri üzerinden kadınların siyasete rağbetinin nasıl geliştiği, bahsi geçen bölgeler arasında siyasi bağlamdaki kadın hareketleri açısından ne tür farklılıklar ve ortaklıklar olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

